

Mesto, miesto a pamäť v kultúrnej krajine

Jana Pecníková

Mesto, miesto a pamäť v kultúrnej krajine

Vedecká monografia

Autorka

PhDr. Jana Pecníková, PhD.

 <https://orcid.org/0000-0002-6596-5685>

Recenzentky

Mgr. Jozefa Pevčíková, PhD.

Mgr. Ivana Pondelíková, PhD.

Vydavateľ: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity

Mateja Bela v Banskej Bystrici

Edícia: Filozofická fakulta, 2023

**Táto vedecká monografia je výstupom z projektu
VEGA č. 1/0538/21 s názvom *Kultúrna pamäť
európskych veľkomiest.***

ISBN 978-80-557-2069-2

EAN 9788055720692

DOI <https://doi.org/10.24040/2023.9788055720692>

Táto publikácia je šírená pod licenciou Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International Licence CC BY-ND (uvedenie autora - bez odvodeného obsahu).

Obsah

Úvod	4
1 O kultúrnej krajine.....	9
2 Pamäť kultúrnej krajiny	23
3 Mesto ako kultúrna krajina	47
4 Symbolická krajina mestského priestoru	65
5 Námestie ako mestská kultúrna krajina	78
Záver	88
Bibliografia	92

Krátky slovník¹

Mesto

1. Väčšia územnosprávna jednotka majúca význam ako obchodné, kultúrne a priemyselné centrum
2. Stred takejto jednotky

Miesto

1. Vymedzený priestor ako oblasť jestvovania, konanie niečoho; priestor, na ktorý sa poukazuje alebo ktorý je ináč určený
2. Vymedzený priestor ako časť celku
3. Mesto, obec alebo osada
4. Umiestnenie
5. Postavenie, funkcia, zamestnanie
6. Inštancia

Pamäť

1. Schopnosť uchovávať a vybavovať si vnemy
2. Zásoba vnemov, ktoré sa môžu vybavovať
3. Zariadenie na zápis a uchovanie informácií
4. Vedomie, zmysly
5. Pamiatka, spomienka
6. Zápisky, memoáre, spomienky

¹ Definície sú prevzaté z *Krátkeho slovníka slovenského jazyka 4*.

Úvod

Kultúrna krajina. Pojem implikuje krajinu, ktorej dôležitou súčasťou je človek. Determinujú sa vzájomne. Ako uvádzame v antológii *Faces of Urban Cultural Landscape* (2021), krajina by sa nemohla stať kultúrnou bez zásahu človeka. Dnes k jej premenám dochádza čoraz častejšie, náhlejšie, či už pod vplyvom nových technológií, klimatickej zmeny, ale aj sociálno-demografických premien spoločností, ktoré posúvajú vnímanie toho, čo a čím by kultúrna krajina mala byť.

Teda nielen „miestom samým o sebe“, ale aj miestom spojeným s istou identitou, kultúrou, predstavami a príslušnosťou. Čoraz viac sa popri fenoméne FOMO (strach zo zmeškania niečoho dôležitého) stretávame aj s fenoménom FOML (*fear of missing landscape*, angl.), teda strach zo straty krajiny/teritória, ktoré si asociujeme so svojou kultúrou, koreňmi, dedičstvom, či už prírodným alebo kultúrnym.

Kultúrne krajiny sú v permanentnom v procese premeny. Možno sa nám javia terajšie zásahy rýchlejšie, často s nimi nesúhlasíme alebo sa ich obávame, ale krajiny sa neustále premieňajú v čase i priestore. Preto je štúdium kultúrnej krajiny interdisciplinárne, prepája humanitné disciplíny, ktoré pomáhajú skúmať jej jednotlivé zložky, z antropologickej, kulturologickej, historickej,

jazykovej, geografickej alebo inej perspektívy. Veľkú pozornosť kultúrnym krajinám, hlavne z dôvodu ohrozenia ich jedinečnosti, venujú veľké svetové organizácie ako ICOMOS, UNESCO či Rada Európy. Uvedený fakt reflektujú aj početné publikácie a téma je obsažne spracovaná v dostupných materiáloch na ich stránkach.

Pri príprave tejto publikácie sme mali možnosť, popri množstve rôznych vedeckých a odborných prác slovenských i zahraničných odborníkov, naštudovať si mnohé vedecké práce prof. Kena Taylora, ktorý pôsobí na Australian National University a celú kariéru sa venuje téme kultúrnej krajiny. Dalo by sa povedať, že je to osobnosť, ktorá sa v globálnom rozmere zaslúžila o rozvoj tejto témy. Taylor je uznávaným expertom, ktorý spolupracuje aj s vyššie uvedenými inštitúciami. Ba čo viac, veľmi ochotne odpovedal na naše otázky a milo nás prekvapil poskytnutím svojej staršej publikácie.

V jednej zo svojich publikácií uvádza, že *„kultúrne krajiny sú miesta, kde sa ľudská kultúra odhaľuje, sú našou nepísanou biografiou, reflektujú naše chute, naše hodnoty, naše nádeje, a aj naše strachy v zhmotnenej, viditeľnej podobe“* (Taylor, 2015, s. 12, prel. J. P.). Vo svojich posledných textoch prepája európske a ázijské vnímanie kultúrnej krajiny, pričom aj jeho samotného prekvapuje, že je tam až taký markantný rozdiel v prístupoch k objektu výskumu.

My v Európe stále hľadáme a definujeme, čo je to kultúrna krajina, ako ju uchovávať, pretvárať, kým v Ázii je každá krajina automaticky považovaná za kultúrnu, pretože v nej pôsobí človek. V tejto publikácii však ostávame v priestore Európy a odkazujeme na širšie vnímanie kultúrnej krajiny v kontexte našej tradície.

Kultúrne krajiny však nelimitujeme len tým, čo tvorí ich fyzickú podobu, považujeme ich za kultúrne konštrukty, odrážajúce kultúrne vzorce, (ne)viditeľné hodnoty, ako aj estetické princípy. Preto sa popri otázke, ako vyzerá kultúrna krajina, pýtame aj prečo tak vyzerá, prečo ju naši predkovia takto vytvorili, prečo jej dali danú formu a obsah. Dané otázky nás privedú v skúmaní ďalej než len k subjektívnemu pocitu.

Kultúrna krajina je založená na vnímaní miesta (či širšie označeného územia, teritória). A toto miesto môže byť skutočná krajina, ale aj mesto, časť mesta či konkrétne miesto v území (napr. pamätník), ktoré má kultúrne a historicky podmienený význam. Väčšinou je význam tohto miesta (územia, teritória) určovaný príslušnou komunitou, ktorá ho udržiava (resp. neudržiava) a uznáva jeho hodnotu.

Preto aj naše skúmanie začalo jednoduchými otázkami: Ako a čo je kultúrna krajina v interdisciplinárnom chápaní? Aké sú jej atribúty? Môže miesto mlčať či hovoriť? Je mesto vnímané ako

kultúrna krajina? Aká je jeho pamäť, kde je? Toto sú niektoré základné otázky, ktoré viedli naše skúmanie a ktoré sa postupne rozširovali v procese štúdia zdrojov, rozhovorov... a výsledkom je táto publikácia.

Koncipujeme ju ako prehľadovú teoretickú štúdiu, ktorá prináša odpovede doplnené o vybrané príklady (tzv. malé prípadové štúdie). Našou ambíciou však nie je uviesť problematiku v celej šírke rozsahu, skôr naopak, chceme otvoriť možnosti skúmania krajiny okolo nás a oboznámiť odbornú verejnosť s témou, ktorá vo svete rezonuje už niekoľko desiatok rokov, ale na Slovensku zatiaľ nemá výraznejšie zastúpenie.

Naša cesta k téme sa začala pred 10 rokmi prostredníctvom medzinárodných projektov, ktoré nás priviedli k hlbšiemu záujmu a následne aj k aktívnej spolupráci s Jagelovskou univerzitou v Krakove, Univerzitou v L'Aquile, Univerzitou Deusto, Šiauliai Academy a Univerzitou v Sassari. Neskôr sme mali možnosť participovať na medzinárodných konferenciách, z ktorých najväčší ohlas sme zaznamenali v Kyote a Londýne. Pátranie po zdrojoch nás priviedlo do Austrálie a do Francúzska. Napriek pôvodnému zámeru napísať publikáciu v anglickom jazyku, sme sa rozhodli pre slovenčinu, pretože daná problematika je vo svete dostatočne zastúpená a je potrebné uviesť ju aj slovenskému čitateľovi.

Ide o odbornú tému, no keďže naše zistenia chceme ponúknuť širšiemu okruhu čitateľov, snažíme sa zachovať istú vzdušnosť a otvorenosť pri obsahu jednotlivých podkapitol. Odkazy na doplňujúce štúdie, vedecké i odborné práce sú uvedené priamo pri parafrázach v texte alebo v bibliografii na konci publikácie.

Päť kapitol prevedie čitateľa od konceptov kultúrnej krajiny cez pamäť v kultúrnej krajine do mestského priestoru. V ňom sa pristavíme najdlhšie. Pozrieme sa na mesto ako kultúrnu či symbolickú krajinu, na mesto a jeho pamäť, ale aj na námestie ako špecifickú kultúrnu krajinu mesta.

Veríme, že v súlade s názvom monografie sa nám podarí čitateľovi predstaviť mesto, miesto a pamäť v kultúrnej krajine.

1 O kultúrnej krajine

Kultúrna krajina je termín označujúci miesto či územie, ktorý prepája pojmy ako identita, komunita, kultúrne dejiny s krajinou v geografickom zmysle slova. Kultúrna krajina neoznačuje len samotné teritórium, územie, táto krajina môže mať rôzne podoby a formy², napr. v umeleckom³, literárnom a inom kultúrno-umeleckom spracovaní. Kultúrna krajina je ideovým konceptom, ktorý tvorí základný element kultúrneho systému, pretože prepája jednotlivé kultúrne zložky. Okrem materiálneho prejavu je v kultúrnej krajine prítomná nemateriálna zložka – teda to, čo stálo za vytvorením kultúrnej krajiny, ako ľudia rozmýšľali, podľa čoho konali a ako to súviselo s pocitom príslušnosti (identity) k miestu, resp. aké kultúrne a historické udalosti zásadne ovplyvnili jej formovanie.

Kde hľadať kultúrnu krajinu

V slovenčine je pojem krajina podľa *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* definovaný ako: 1. politicky vymedzené územie, štát alebo jeho súčasť,

² Pri koncipovaní tejto kapitoly odkazujeme na texty, ktoré sme publikovali v učebnici *Úvod do štúdia kultúr(y)*, ktoré dopĺňame o ďalšie tvrdenia. Uvádzame ich obširnejšie a podrobnejšie.

³ Pozri napr. Pondelíková (2022), Javorčíková (2021a, 2021b, 2021c).

vybájený svet; 2. územie (zemepisná oblasť), kraj; 3. oblasť ľudského tela. Deminutívum krajinka je definované ako obraz, maľba krajiny. Pre pochopenie kultúrnej krajiny tak musíme dané vymedzenie doplniť o širšie vnímanie priestoru a jeho vývin v čase.

Pojem krajina v kultúrnej implikácii predpokladá holistický a syntetizujúci prístup. Krajina predstavuje kultúrno-spoločenský produkt, ktorý vznikol ako výsledok rôznych činností ľudstva. Reprezentuje ju súbor materiálnych a sociálnych praktík a ich fyzická/reálna i symbolická projekcia v priestore. Fyzický prejav nám pomáha pochopiť nielen funkciu, ale najmä sociálne vytvorenú scenériu.

Pojem scenéria je širší a nezahŕňa iba pamiatky, miesta či námestia, ide o vyjadrenie kultúrnych hodnôt, spoločenského správania, individuálnych činov v príslušnej lokalite v istom časovom úseku. Kultúrna krajina je tvorená viacerými scenériami, zahŕňajúcimi symbolické a fyzické aspekty ľudskej existencie, v ktorých je zachytené aj to, čo daná spoločnosť chce alebo nechce udržiavať v kultúrnej pamäti.

Koncepty a ich vývoj

Koncepty, ktoré sa zaoberajú teoretickým ukotvením kultúrnej krajiny vznikajú od roku 1960, keď sa pozornosť venuje tzv. historickým krajinám. Išlo zvyčajne o oblasti, kde sa nachádzali vzácne archeologické náleziská, architektonické skvosty, resp. miesta prezentujúce bohatstvo a moc. Historické krajiny sprevádzal záujem o minulosť, kultúrne dedičstvo a najmä otázka ich ochrany a obnovy.

Okolo roku 1990 sa však pozornosť presúva na krajiny, ktoré nemajú status historickej krajiny, ale rovnako vykazujú znaky signifikatnosti pre ľudí, ktorí v nich žili, resp. žijú. Konceptuálne sa preto nevenuje pozornosť iba ochrane a konzervácii území, ale aj kultúrnemu kontextu v dobe rýchlej premeny kultúrnych krajín. Od roku 2005 sa tak presúvame od fyzickej ochrany krajiny ku kultúrnej a sociálnej dimenzii (Taylor – Lennon, 2011).

Pôvod pojmu kultúrna krajina je možné identifikovať v nemeckom romantizme 19. storočia, počas ktorého sa stretávame s pojmom *kulturlandschaft*, teda s istou kultúrnou morfológiou prostredia, ktorá vznikla ako kultúrny produkt ľudstva. Od roku 1990 sa k tejto myšlienke vracajú tí, ktorí nielen skúmajú, ale aj navrhujú scenérie, preto sa koncept kultúrnej krajiny uplatnil najmä v urbánnom plánovaní. Kultúrna krajina bola a stále

je, vysvetľovaná ako kultúrny konštrukt naplnený ľudskými významami a hodnotami⁴.

Väčšina kultúrnych krajín je živým prostredím, v ktorom nachádzame stopy času, ktoré tvoria jednotlivé kultúrne vrstvy. Netýka sa to iba mestských prostredí, ide tiež o rurálne oblasti. Dôležité je, aby miesta vykazovali kultúrnu príznačnosť (*cultural significance*, angl.) a autenticitu⁵.

Kultúrna príznačnosť podľa ICOMOSu znamená estetickú, historickú, vedeckú, spoločenskú alebo duchovnú hodnotu pre minulé, súčasné alebo budúce generácie. Kultúrny význam je zhmotnený v samotnom mieste, jeho štruktúre, prostredí, využití, asociáciách, významoch, záznamoch, súvisiacich miestach a objektoch.

V dnešnej dobe je však problém dodržať tieto faktory, pretože dochádza k postupnej strate tradičných remesiel a zručností, ktoré tvorili základ napr. pre premenu prírodnej krajiny v rurálnych oblastiach. Dochádza k rastu miest, čo si vyžaduje demoláciu tých častí mesta, ktoré už nespĺňajú kritériá pre súčasné potreby obyvateľstva, čím nenávratne miznú kultúrne stopy a vrstvy.

⁴ Pracujeme s európskym vnímaním kultúry. V niektorých krajinách nepoužívajú tento pojem, napr. v Číne je každá krajina považovaná automaticky za kultúrnu (Taylor – Zhang, 2019).

⁵ Autenticitu miest sa definuje podľa škály *UNESCO Hoi An Protocols* (2005).

Taktiež sa stráca povedomie o hodnotách, ktoré v sebe uchovávajú kultúrne krajiny, a to paradoxne aj napriek záujmu turistov. Z dôvodu nadmerného turizmu alebo snahy o podporu turizmu totiž často dochádza k strate autenticity, deštrukcii prostredia, ktoré sa pretvára, aby sa stalo štandardizovaným pre potreby cestovného ruchu.

Ako nájsť kultúrnu krajinu

Každá kultúrna krajina je autentická a kultúrne príznačná. Tvorí ju hmotná a nehmotná zložka. Hmotné časti sú relatívne ľahko rozoznateľné a definovateľné, nehmotná zložka je oveľa zložitejšia, pretože súvisí s kultúrou, s praktikami a procesmi, ktoré prebiehajú v istom spoločenstve. Kultúra v tomto zmysle zahŕňa oveľa väčší súbor prejavov: napr. aj spôsob života, hodnotový systém, tradície, spiritualitu a hodnoty. Prejavy kultúry sú realizované v čase a priestore, preto je dôležitou zložkou identity kultúrnej krajiny aj pamäť miesta. Kolektívna pamäť totiž pomáha tvoriť i udržiavať význam miest.

Kultúrna krajina:

- a) je tvorená scenériami, v ktorých sa odohráva život;
- b) je subjektívna, pretože každý ju môže vnímať inak;
- c) je v neustálom procese premeny v priestore a čase;
- d) môže byť reprezentovaná v kultúre a umení (ako námet diel).

Kultúrnu krajinu môžeme nájsť v podobe:

- a) skutočnej krajiny – krajina, priestor, miesto, mesto, územie;
- b) fantastickej/fantazijnej krajiny – krajina, ktorej je pripisovaný istý symbolický či duchovný význam, kultúrny odkaz mýtov, legend, symbolov;
- c) ideálnej krajiny – krajina, ktorá spĺňa isté charakteristiky „ideálu“ v danej dobe, pokus pretvoriť prostredie podľa daného ideálu; prejavuje sa napr. v architektúre, kde dominuje istý štýl.

Kultúrna krajina je v predstavách spájaná s istým obrazom či scenériou. Krajinný obraz môžeme vnímať ako celkový charakter krajiny, ale aj ako symbol (zosobňujúci isté hodnoty, predstavy). Kultúrna krajina preto nemusí byť skutočným

priestorom, ktorý si udržiava tieto atribúty. Okrem zmyslového vnímania ju môžeme vnímať aj symbolicky, na základe väzieb a významov. Charakter krajiny v sebe nesie odkaz predkov, ktorí ju formovali, kultúrno-historické vlastnosti tvoriace jej rázovitosť, odlišnosť a autenticnosť.

Podľa Smitha (2010) je vhodné uvažovať o kultúrnej krajine ako o mieste, kde sú myšlienky zhmotnené a uchované formou kognitívneho mapovania. Kultúrnu krajinu nestačí pozorovať, je potrebné ju zažiť a stať sa súčasťou kultúrnych rámcov, ktoré ju vytvorili a ktoré ju udržujú. Je zrkadlom spomienok a mýtov, ktoré jej dávajú význam. Preto môže byť kultúrnou krajinou aj bežné miesto, ktoré má kultúrne podmienený význam a zachováva si svoju jedinečnosť. Ak sa však pozrieme na dnešné trendy, kultúrna krajina vzniká prirodzene okolo každej kultúry, niekedy aj subkultúry, preto je portfólio kultúrnych krajín nesmierne bohaté⁶.

Taylor (2019, s. 54) rozlišuje 6 kľúčových faktorov na posudzovanie kultúrnej krajiny:

- 1) kultúra v krajine je „čítaná“, interpretovaná a realizovaná;

⁶ Pozri napr. publikáciu *Faces of Urban Cultural Landscape* (2021).

- 2) existuje a pretrváva kontinuita, nie je to len „historické miesto na mape“;
- 3) sú tam prítomné interakcie medzi ľuďmi, udalosťami a miestami;
- 4) existujú tam kultúrne vrstvy, ktoré poukazujú na zmeny v priebehu času;
- 5) sú tam prítomné významné elementy, ktoré pripomínajú minulosť;
- 6) odhaľuje sociálnu históriu a hodnoty.

Ako ďalej uvádza vo svojich štúdiách, dominantnou témou sa po výskume historických mestských krajín stali dve oblasti: prvou je kultúrne dedičstvo a jeho význam v kultúrnej krajine, druhou veľkou témou je turizmus a kultúrne krajiny.

Premena kultúrnej krajiny

Kultúrna krajina existuje vždy v čase, v rozmedzí minulosti a budúcnosti. Odráža pozitívnu i negatívnu stránku dejín, odzrkadľuje predstavy, vízie, rôzne nápady, nádeje a očakávania spoločnosti. Kultúrna krajina ich zhmotňuje, formuje podľa daných podmienok a možností rozvoja.

Každá kultúrna krajina je svojím spôsobom metaforou objavujúcou sa v istom časovom úseku dejín. Odzrkadľuje dobovú spoločenskú príslušnosť, moc, identitu. A moc je v pretváraní kultúrnej krajiny

zásadným prvkom, najmä pokiaľ ide o jej fyzickú demonštráciu v priestore.

Kultúrna krajina môže byť vnímaná ako prejav moci v čase a priestore. Ten, kto mal vplyv (moc), mohol do nej zasahovať oveľa ľahšie ako tí, čo nemali tieto možnosti. Preto je premena krajiny často (hoci nie vždy) spojená s mocou. V histórii sa dokonca budovanie kultúrnych krajín stalo súčasťou politických projektov. Moc (v najširšom zmysle slova) bola fyzicky reprezentovaná v priestore ako niečo veľkolepé, stabilné, zdanlivo nezničiteľné. Autorita bola materializovaná a odkaz kultúrnych kódov bol pre spoločnosť zrozumiteľný. V dejinách ľudstva nájdeme mnoho dôkazov manifestácie moci v podobe veľkolepých stavieb.

Dodnes vidíme množstvo pozostatkov i pamiatok, ktoré pripomínajú historické udalosti, osobnosti, premenu spoločnosti. Pozorujeme aj „kultúrnu amnéziu“, keď už nevieme povedať, prečo došlo k výstavbe, resp. k zásahu do prostredia v našom okolí, stalo sa to totiž súčasťou našej každodennosti. Príkladom je aj premena pôvodne poľnohospodárskej oblasti na oblasť s rozvinutým priemyslom. Z pohľadu historických udalostí to môže byť sprevádzané novou kultúrou, napr. osídlením novousadlíkmi, ktorí prinášajú iný spôsob života, noriem bývania a architektúry. Preto je kultúrna krajina typická istou estetickou normou

vychádzajúcou z hodnôt a spoločenských potrieb, ktoré sa v priebehu storočí neustále menili.

Predstavy o kultúrnej krajine

Ako uvádza Schama (2007) vo svojej publikácii *Krajina a pamäť*, krajina je výtvorom mysle, jej scenériu vytvárajú vrstvy pamäti oveľa viac ako vrstvy kamenia. Predstavy o kultúrnej krajine sa dostávajú do umeleckých výtvorov, sú prítomné v literatúre, poézii, malbe i keramike, mýtoch i filmoch, cestovných príručkách i reklame. Popri ikonických krajinách a s nimi spojených predstavách existujú aj bežné, možno pre iných nezaujímavé, (individuálne zaujímavé) krajiny, ktoré naplňajú ľudské spomienky.

Maliarstvo je príkladom prenesenia scenérií na plátno: krajinomalba sa stala častým námetom maliarov, napr. John Constable (Veľká Británia), Claude Lorrain (Francúzsko) či Caspar David Friedrich (Nemecko). Kultúrna krajina sa totiž často spája s vizuálnou predstavivosťou. Pri jej interpretácii sa sústreďíme na vybranú časť krajiny, pozeráme sa na ňu z istého uhla pohľadu, scéna má určitú štruktúru, čo vytvára istý dojem. Dnes možno podobné pokusy pozorovať od fotografií až k urbánnemu dizajnu.

Obrázok č. 1 Salisburská katedrála (John Constable), zdroj: MET⁷

Figuratívnu krajinu, vyplňajúcu priestor medzi budovami a okolo nich, v súčasnosti zachytávajú aj architektonické návrhy. T. j. navrhuje sa nielen samotná budova, ale aj príľahlý priestor. Uvedený prístup je spojený s tvorbou mestskej krajiny (nazývanej aj *cityscape*, angl.), ktorá predstavuje ekvivalent prírodnej krajiny. Jej rozsah je oveľa menší

⁷ Salisbury Cathedral from the Bishop's Grounds, umiestnená v Metropolitan Museum of Art v New Yorku, obrázok môže byť šírený s licenciou CC. Dostupné na: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/435922>

ako v prípade krajinnej architektúry, ktorá zahŕňa manažment, stavebníctvo, plánovanie, v dlhšom časovom úseku a na širšom území. Cieľom je vytvoriť istý *génus loci*.

Génus loci bol podľa starých Rimanov ochranným duchom miesta, ktorý určoval jeho charakter (Norberg-Schulz, 2010). Pojem *génus loci* v priebehu dejín ľudstva preberal rôzne významy. V minulosti bolo prežitie ľudí závislé od „dobrého“ miesta na život, kde im nehrozili prírodné katastrofy, kde boli relatívne v bezpečí. Miesto s *génus loci* však znamená aj jedinečný charakter, resp. určitú atmosféru, ktorú nesie. V miestach s *génus loci* pozorujeme symbolickú hodnotu, ktorú predstavuje, a tiež vzťah človeka k miestu a jeho pretváranie v priebehu vekov. Človek a krajina navzájom komunikujú.

Preto môže byť táto synergia vnímaná aj ako komunikačný systém. Ide o vzťah medzi človekom a prostredím, ale aj o prejav medziludských vzťahov v prostredí. V krajine sa odráža celá história prostredníctvom vizuálnych, významových alebo symbolických odkazov. Dokonca i celá kultúrna krajina môže byť symbolom, ktorý nesie konkrétny význam.

Od začiatku civilizácií boli architektúra a premena krajiny považované za trvalé prenášače a nosiče kultúrnych kódov. Forma a význam každého

kúska architektonického diela odráža vnútorný, spirituálny rozmer jeho tvorcov, pričom odzrkadľuje estetickú štruktúru mesta. Krajina je preto najstabilnejšou a najvýznamnejšou kultúrnou kompozíciou. Je v nej dôležitá nielen jej užitočná stránka – funkcia, ale aj symbolická rola. Kultúrna krajina prepája históriu a priestor, spomienky a miesta, významy a materiál, neustálu zmenu významov a kontextov.

Súhlasíme s Taylorom (2015), že kultúrnu krajinu môžeme označiť za kultúrny produkt/produkt kultúr(y), ktorý sa dá skúmať na rôznych úrovniach. Cez architektonické formy, použitie a funkciu, zmysel a reprezentáciu, na základe estetických, politických, etických, historických, ekonomických, sociálnych, semiotických a iných kritérií.

Ako sme už uviedli, porozumenie kultúrnej krajine predpokladá vnímanie danej kultúry a histórie v širšom zmysle. Zahŕňa to aj tzv. *oral history* (ústnu históriu), ktorá nie je založená na písomných dokumentoch z daných čias, ale na výpovediach ľudí, ktorí s ňou majú reálnu skúsenosť. Faktom je, že skutočné udalosti neboli vždy písomne zaznamenané tak, ako ich vnímala daná kultúra a aký bol ich reálny dopad.

Identita kultúrnej krajiny je často tvorená aj prostredníctvom osobných konotácií, spomienok, ktoré sa prejavujú v symboloch, znakoch, kultúrnych

kódoch a ktoré nám pomáhajú identifikovať sa s danou kultúrou. Zároveň je kultúrna krajina odrazom snov, predstáv, ideí a projektov ľudí, ktorí zdieľali spoločnú kultúrnu pamäť, rovnaký pocit príslušnosti v danom čase a priestore. Práve oni dali kultúrnej krajine jej charakteristickú podobu.

2 Pamäť kultúrnej krajiny

Pamäť a kultúrna krajina sú neoddeliteľne spojené. Zdalo by sa, že tento vzťah je pozitívny a prináša krajine pridanú hodnotu, je súčasťou jej vrstiev a zabezpečuje špecifickosť a autentickosť, počas jej vývoja v priestore a čase. Tento vzťah však často nie je ideálny, kultúra krajiny môže v sebe odrážať aj bolesť, stratu, strach, sociálnu fragmentáciu či pocit nezakorenenia a odporu.

Každodenná kultúrna krajina, v ktorej žijeme, často oveľa viac zobrazuje to, kým sme a kým sme boli. Pamäť je jej neoddeliteľnou súčasťou, mnohokrát v podobe individuálnych alebo kolektívnych spomienok (napr. na miesta, ktoré už zanikli).

Ako uvádza Javorčíková a Mistrík (2023, s. 57, prel. J. P.): *„Kultúrna pamäť, založená na rôznych artefaktoch a záznamoch historickej pamäti, ale aj uchovávaná a prebývajúca v kolektívnej pamäti, sa stáva „živou pamäťou“, zmysluplnou pre súčasných ľudí, ktorá je spontánne zdieľaná medzi generáciami, ale aj formálne objasňovaná výskumom a vyučovaná na školách v podobe „zmysluplných obsahov“.* Práve porozumenie obsahom a príbehom vpísaným do krajiny patrí k dôležitým výzvam súčasnosti, keď na jednej strane sledujeme niečo, čo sa dá nazvať

„*memory boom*“, teda veľké presýtenie priestoru spomienkami či pamätníkmi a na druhej strane vlnu kultúrnej amnézie, keď nevieme rozoznať alebo sa rozpamätať na kľúčové momenty minulosti ani cez ich stopy v prítomnosti.

Problémy s pamäťou

Podľa Macdonaldovej (2013) sa téma pamäti stala dominantnou v Európe v 20. a 21. storočí. Európa sa podľa nej stala „*memorylandom*“, teda územím, ktoré bolo až posadnuté budovaním a prezentovaním produktov pamäti, kam patria všetky kultúrne pamiatky, pamätníky, plakety, umelecké inštalácie, a všetko to, čo malo v krajine uchovať spomienku na konkrétne udalosti či osobnosti.

Z antropologického hľadiska je pre výskum najzaujímavejšie sledovať, prečo ľudia pristúpili k premene pamäťovej stopy v krajine, ako a čo si zvolili, s akými predstavami, ideológiami či myšlienkami sa tieto miesta spájajú. Otázkou je teda najmä, čo a prečo si chceme pripomínať.

Európu ako celok zasiahla vlna zhmotňovania kolektívnej pamäti v pluralite foriem. Obrovská diverzita prejavov vyvoláva v niektorých prípadoch konflikty s pochopením, či skôr nepochopením niektorých artefaktov, čo je však prirodzené pre každé spoločenstvo.

Popri horúčkovitom budovaní pamätníkov a inštalácií sa dostávame k pamiatkam, ktoré v krajine už existovali. Práve prepojenie existujúceho a nového zastupuje jednu z kritických častí budovania pamäťovej krajiny. Niekedy „staré“ neplní požadované funkcie, nespĺňa požiadavky a prekáža, ale ani „nové“ nedokáže odkaz uchovať. Akoby sme sa ocitli v pamäťovej pasci, keď môžeme pozorovať nanovo budované miesta, ktoré majú pripomínať tie pôvodné, ale reálne nimi nie sú. V danom prípade nemáme na mysli rekonštrukcie historických budov, čo je rovnako veľmi špecifická téma. V rámci Európy vidíme množstvo rozličných prístupov. Počnúc tými, kde administratíva znemožňuje akékoľvek zásahy bez potrebnej dokumentácie a pamiatky doslova miznú pred očami, až k inovatívnym prístupom, ktoré pretvárajú krajinu s ohľadom (i bez ohľadu) na jej *génus loci*.

Príkladom môže byť kaplnka v Ronchamps⁸ (Francúzsko), ktorá vznikla na mieste pôvodného dreveného kostola a podporila svojou unikátnosťou *génus loci* územia. Podobných realizácií je, samozrejme, oveľa viac.

⁸ Kaplnka Notre-Dame du Haut v Ronchamps (zvaná Ronchamps) bola postavená v roku 1955. Architektom kaplnky je Le Corbusier. Nachádza sa v regióne Haute-Saône vo Francúzsku. Súčasťou komplexu je aj kláštor postavený v rovnakom štýle.

Obrázok č. 2 Kaplnka Ronchamps (Francúzsko),
zdroj: archív JP

Pamäť v priestore, pamäť miesta či miesto spomínania môže byť samé o sebe indikátorom identity. Je totiž zrejmé, že na definovanie „niečoho hodného zapamätania“ zapájame našu kolektívnu identitu, ktorá následne vedie k praktikám a procesom spojeným s uchovávaním pamäťovej stopy. Dôležité je podotknúť, že hoci pamäť súvisí s históriou, nejde o synonymá. Nora (1989) uvádza, že je rozdiel medzi skutočnou pamäťou a históriou, ktorou sa naša, podľa autora „zúfalo zabúdajúca“, moderná spoločnosť snaží zorganizovať minulosť. Pamäť je život, história je kolektívna rekonštrukcia života, teda niečo, čo je spravidla problematické a nedokončené. Aj preto sú pamäť a spomienky

organickou súčasťou života a nepodliehajú overovaniu či analýze, ako mnohé historické tvrdenia.

Francúzsky sociológ Maurice Halbwach publikoval v roku 1950 dielo *La Mémoire Collective*, v ktorom upriamuje pozornosť na tvorbu kolektívnej pamäti ako prostriedku na zdieľanie kolektívnej solidarity. Primárne sa zamýšľal nad tým, ako sa môže spoločné zapamätanie udalostí a okolností stať súčasťou tvorby sociálnych entít (ako sú napríklad národy). Zároveň sa venuje problematike osvojovania si kolektívneho pripomínania jedincom v duchu tvorby sociálnej pamäti spoločenstva.

Spoločná sociálna pamäť, ktorá je súčasťou kolektívnej pamäti, sa následne objavuje ako námet literárnych diel, ale aj v umení, kinematografii, televízii, v múzeách a v expozíciách. Nešíri sa priamym predávaním z človeka na človeka, z generácie na generáciu, ale skôr praktizovaním aktivít, ktoré nám dané spomienky majú sprostredkovať.

Aj v tom vidíme prepojenie medzi vnímaním dejinných udalostí a pamäťou. Prepojenie často závisí od toho, ako je minulosť konceptualizovaná a aké naratívy používa smerom k recipientovi. Na základe toho si, ako uvádza Macdonald (2013), budujeme svoje povedomie o minulosti a sprítomňujeme minulosť, na ktorú nemáme reálne (svoje vlastné) spomienky. Osvojujeme si preto tie, ktoré tvoria

kolektívnu pamäť spoločenstva, ku ktorému cítime príslušnosť na základe svojej identity.

Aj z uvedeného dôvodu sa sociálna pamäť môže stať ľahkou obeťou manipulovania. Do popredia sa v danom prípade dostávajú také udalosti a osobnosti, ktoré vytvárajú nereálnu ilúziu. Veľmi často ide o pocit obete alebo pocit nedocenenia národa, ktorý si uchováva v pamäti možno aj krivdy, ktoré sa nikdy nestali (resp. sa nestali tak, ako sa interpretujú). To je však už mimo zamerania tejto knihy.

Na ilustráciu spomínaného konania uvádzame literárny úryvok:

„Veľmi jednoducho: vy, euklidovci, ľudia, čo žijete v tomto nudnom svete, si mýlite minulosť so svojimi spomienkami na minulosť. Spomienky sú váš pohľad na minulosť, ale nie sú to isté, čo minulosť. Časom sa menia, nie sú to kroniky zaznamenávané na papieri, objektívne a presné. Sú to pocitové veci, ktoré sa menia zakaždým, keď si na niečo spomenieme. Spomienky sa prehodnocujú a menia na niečo iné, tak ako sa to tu deje s knihami.“

„Ale v tom prípade by sme prežili minulosť, ktorá sa nestala, ktorá nebola skutočná.“

Naše spomienky nikdy nie sú skutočné alebo absolútne skutočné, sú len našou interpretáciou minulosti. Spomienky sa rôznia a časom sa na minulosť

začneme pozerat' v inom svetle. Svoje spomienky začneme vnímať z rôznych uhlov, podľa toho, čo sme sa naučili, a podľa toho, čo cítime v momente, keď sa nám vynoria“ (Cruz, 2021, s. 89).

Pamäť „hovoriaceho miesta“

Výskum hovoriacich miest/teritórií/území (*speaking territories*, angl.) je relatívne nový. Nemôžeme v ňom využiť iba dáta a technológie, ale musíme pochopiť „softvér“, teda kultúru, ktorá vysvetľuje, prečo a ako prebiehali zmeny. Podľa Oevermanna (2015) je kultúra považovaná za hybnú silu rozvoja miest. Zároveň je to práve rôznorodosť kultúr, ktorá robí kultúrnu krajinu odlišnou, špecifickou a osobitou, a práve kultúra umožňuje i bráni mnohým zásahom do historicky hodnotného prostredia. Je to tiež kultúra, ktorá pretvára krajinu umiestňovaním objektov a vytváraním „hovoriacich miest“.

Hovoriace miesta nie sú len pamätníky, pomníky a iné významné architektonické prvky nachádzajúce sa v krajine; často ide o miesta, ktorých charakter je spojený s nehmotným významom pre danú kultúru. Preto je zásadný rozdiel v uplatňovaní postupov premeny takýchto lokalít, ktoré sú „nezmeniteľné“ a majú často rôznu podobu. Je pravda,

že to, čo je prijateľné pre jednu kultúru, nemusí byť akceptované v inej kultúre.

Čo sa však deje a môže diať v každej kultúrnej krajine bez rozdielu, je zánik objektov, ktoré vytvárajú vrstvy kultúrnej krajiny. K tomu dochádza buď prirodzene, alebo v dôsledku nepriaznivých okolností (katastrofy, klimatické zmeny, ozbrojené konflikty atď.)

Daný fenomén je charakteristický aj pre strednú Európu a spája sa so snahou o rýchlu modernizáciu a dobiehanie veľkých metropol. Mnohé dovtedy charakteristické urbanistické celky musia ustúpiť novým. Stávajú sa ľahkou korisťou developerov. Nepremyslené odstraňovanie či bezhlavé dopĺňovanie urbanistických celkov znehodnocuje „ducha“ miest, čo vedie k strate autenticity až tragickej „beztvarosti“, ako aj k strate vrstvy kultúrnej pamäti územia.

Japonská autorka Yoko Ogawa v románe *The Memory Police* (1994, v preklade *Ostrov bez pamäti* 2021) píše o tom, ako zo života ľudí miznú predmety bežnej potreby a ako na to ľudia postupne a prirodzene zabúdajú. Tento dystopický román prináša posolstvo, že keď veci miznú rýchlo, ľudia ich ľahko vypustia z pamäti; tieto procesy sú takmer nepostrehnuteľné. Vybraná ukážka pôsobí možno veľmi expresívne, ale ukazuje, kam až môže ľudstvo zájsť.

„Zo svahu bolo cez husté kríky vidieť horiacu knižnicu. Zdalo sa, že je tak blízko, až by stačilo vystrieť ruku a dotknúť sa jej, a zároveň pôsobila neskutočne, ako obraz na filmovom plátne. V tme akoby sa pohybovali len plamene. Zadržali sme dych, tak ako stromy pod nami a more pod nimi, ani čo by sme sa báli narušiť takú nádhernú scénu.

„Kedysi som počula výrok, že ľudia, ktorí začínajú pálením kníh, skončia upaľovaním iných ľudí,“ poznamenala som.

„Kto to povedal?“ spýtal sa starec potichu a podoprel si bradu.

„Zabudla som, ale určite to bol niekto dôležitý. Ktovie, či tam smerujeme.“

„Ktovie,“ zopakoval starec. „Ťažko povedať.“ Pozrel na strop, zažmurkal a znovu si počúchal bradu. „Ale nedá sa s tým nič robiť. Nepália každé písané slovo. Len romány, takže niet dôvodu nazdávať sa, že tak skoro pokročia ďalej.“

„Ale čo ak zmiznú ľudia?“ spýtala som sa. Nad touto otázkou som rozmýšľala. Starec preglgol a znovu zažmurkal.

„Nesmieš sa trápiť takýmito myšlienkami. Zmiznutia nemôžeme ovplyvniť. Nemajú s nami nič spoločné. Aj tak všetci zomrieme, tak v čom je rozdiel? Jednoducho to musíme ponechať osudu.“

Knižnica stále horela. Z hromady pri nohách som zodvihla jednu knihu a vyhodila som ju von oknom.

Počas letu sa roztvorila, preletela cez kríky a mätko dopadla do plameňov. Stránky sa počas letu chveli, ako keby vo vzduchu tancovali.“ (Ogawa, 2021, s. 178)

Charakter hovoriacich území je spojený s historickou identitou miesta, ktorá priamo súvisí s kolektívnou pamäťou. Veľmi často sa spája s udalosťami a osobnosťami, ktoré výrazne ovplyvnili obyvateľov daného územia. Je pre nich ľahké a prirodzené porozumieť kultúrnym kódom alebo symbolickým formám, ktoré sú uchovávané na danom mieste.

Stále aktuálnym fenoménom je oslabenie kolektívnej pamäti, ktorá už nie je založená na faktoch (skutočné udalosti, osobnosti a pod.), ale na symbole (predstave), ktorý si uchováame v pamäti. Tieto spomienky sú prezentované a uchovávané prostredníctvom rôznych udalostí, aktivít a tradičných obradov, ktoré pomáhajú udržiavať „obsah spomienky“ pri živote.

Hora krížov⁹ pri Šiauliai v Litve je príkladom „hovoriaceho miesta“. Príbeh tohto miesta je pre

⁹ Kryžių kalnas, teda Hora krížov je najvýznamnejšie litovské pútnické miesto. Nachádza sa 12 kilometrov od mesta Šiauliai a pripomína obdobie litovského povstania proti ruskej okupácii, počas ktorého mnohí padli, zmizli bez stopy a nemohli byť pochovaní. Preto domáci začali symbolicky nosiť kríže na toto miesto. Niekoľkokrát boli

bežného turistu najprv hádankou, neskôr však pochopí aj bez slov, že táto hromada krížov má oveľa väčší a symbolickejší význam – predstavuje miesto v kolektívnej a kultúrnej pamäti Litovcov.

Obrázok č. 3 Hora krížov, Šiauliai, Litva
(zdroj: archív JP)

kríže odstránené, najmä počas obdobia sovietskeho režimu, ale domáci vždy dokázali vrátiť kríže na miesto, pretože cieľom miesta je pripomínať si obete vojen.

Stopy minulosti

Ako sme už uviedli, dnes je opätovne veľkou témou, čo a ako si uchovávame v kolektívnej pamäti. Stretávame sa s pojmom kultúrna amnézia, keď už nevieme priradiť obsah spomienok k miestu, udalostiam či osobnostiam. Kolektívna kultúrna pamäť komunikuje s minulosťou a vyžaduje prácu s hmotným a nehmotným dedičstvom, jeho recepciou a poznaním.

Pozorujeme však aj to, že budovanie živej generačnej pamäti je nahradené neživou pamäťou, ktorá je založená na úložisku vedomostí v externej podobe. Vďaka inštitucionalizácii pamäti máme istotu, že pamäťové stopy sú dobre chránené, uchované a zozbierané. Mizne však budovanie kolektívnej pamäti medzigeneračným prenosom, napr. priamym ústnym podaním. Aj preto sa nám mnohé udalosti zdajú neosobné, vzdialené a zakonzervované v čase.

Hovoriace územia tiež pomáhajú zachovať kultúrne dedičstvo; skladajú sa zo zložitých časových vrstiev, je v nich prítomný reťazec pamäti generácií, pamäť uchovávaná v architektúre, sochárstve, maľbe a umení. Podľa Assmannovej (2018) je jadrom kultúrnej pamäti taktiež spomienka na zosnulých, čo zaväzuje ostatných členov uchovávať ich v pamäti (aspoň ich mená) a prejavovať im úctu/česť/zbožnosť i v ďalšej generácii. Táto

spomienka je spätá s pamäťou živých, takže okrem toho, že odráža realitu, môže sa zmeniť na legendu o predkovi, ktorá nemusí byť objektívna ani pravdivá.

Ak sa pozrieme do histórie ľudstva, historické postavy si pamätáme nielen pre ich výnimočné činy, ale často aj pre vojenské úspechy či smrť v boji. Týka sa to jednotlivcov aj celých skupín. Paradoxom tejto spomienky je fakt, že práve kultúrne podmienený význam smrti ako obety pre komunitu zaručil „slávu“ v podobe uchovania v národnej pamäti. Dostávame sa tak k pôvodnej myšlienke pamätníka, ktorý sa stáva zhmotnenou symbolickou formou tejto obety v priestore.

Otázka, čo sa uchováva v kolektívnej kultúrnej pamäti sa často spája s tým, ako sa časom zhodnocuje tzv. sláva. Niektoré činy začnú byť vnímané negatívne, a preto je „sláva“ spojená s miestom zrazu opačná, t. j. mení sa na hanbu. Mnohé pamätníky a pomníky sa stali zdrojom napätia, kde proti sebe stoja historické fakty a politicko-ideologické názory. Hlavné poslanstvo pamiatky však zostáva vo svojej podstate zachované; ide o návrat k pôvodnej funkcii, ktorou bolo pripomínanie si zosnulých, ich činov a udalostí, ktoré ich stáli život.

V kultúrnej pamäti spoločenstva sa tak história interpretuje novým spôsobom, ktorý reflektuje pociťovanie hrdosti alebo hanby, a to sa následne odráža aj vo formovaní kultúrnej krajiny.

Okrem slávy v podobe pamätníka sa veľká časť ľudského úsilia sústreďuje aj na to, aby bola významná osobnosť i jej dielo nezabudnuteľné. Apel typu „zapište sa do histórie, zanechajte stopu“ často vedie k premene kultúrnej krajiny prostredníctvom „moci“. Mať moc znamená, že do vzhľadu krajiny môžete zasahovať oveľa ľahšie ako ten, kto moc nemá. V histórii vidíme mnoho pokusov zapísať sa niečím navždy do pamäti miest prostredníctvom rôznych architektonických experimentov, často v súlade s politickými ideológiami. Nielen na príklade strednej a východnej Európy evidujeme takto vyjadrenú „moc“ vo verejných priestoroch, kde má jednoznačné atribúty – priestory sú veľkolepé, stabilné a zdanlivo nezničiteľné. Autorita bola v danom zmysle doslova navždy zhmotnená a vizualizovaná.

Historické zmeny priamo súvisia s identitou miest, v ktorých nadobúdajú nové významy, ako aj v súvislosti s politickými a kultúrnymi hranicami medzi krajinami alebo priestormi, kde sa kultúry a príbehy dostávajú do historického kontextu. To vedie k záujmu o orálnu históriu, založenú na zdieľaní kolektívnej pamäti, ktorá bola mnohokrát doplnená o chýbajúci kontext vedeckého poznania.

Tento prístup viedol k spájaniu „miest“ s „obsahom“, ktorý nemusí vždy zodpovedať oficiálnej verzii histórie mesta. Rizikom orálnej histórie je, že

cez spomienky ovplyvňuje vzťah medzi pamäťou a osobnou identitou, pretože spomienky na rovnakú udalosť sa môžu líšiť v závislosti od interpretácie. Je tiež dôležité vziať do úvahy prepojenie medzi pamäťou a históriou, keďže v niektorých európskych krajinách boli „nebezpečné“ myšlienky dlhodobo potláčané. Obsah spomienok je zároveň spojivom medzi pamäťou a národom, ovplyvňuje konštruovanie histórie národa formované historickými míľnikmi, hrdinami a kultúrnymi vzormi. Z uvedeného dôvodu je chápanie obsahu na „hovoriacich územiach“ determinované výkladom histórie.

Faktom je, že aj dnes sledujeme v mnohých prípadoch oživenie „ducha vlasteneckej reminiscencie“, ktorý sa pokúša vytvoriť, resp. pretvoriť novú kolektívnu identitu, v snahe resuscitovať spoločnú históriu. Jeho základ čerpá z nezabudnuteľnosti určitých osobností a udalostí. Ide o proces nazývaný monumentalizácia pamäti, kde sa udalosti esteticky zhutňujú a graduujú do pôsobivých obrazov v národných mýtoch. Tie sú na jednej strane nesmierne príťažlivé, ale často v podstate veľmi nepresné, naivne zjednodušujúce a schematické.

Ked' je ticho

Pamätné či spomienkové miesta slúžia ako pamäťové médium, vďaka ktorému si ľudia spomenú, prečo boli stvorené. Niekedy sa však hovoriace územia premenia na „tiché“, resp. skôr „mlčiace“ miesta a ich stopy v krajine môžu skončiť ako „bezvýznamný odpad“. To je osud mnohých pamätníkov, ktorým nikto nevenoval pozornosť. Paradoxne teda to, čo má slúžiť ako pripomienka, skončí vyprázdnené, bez svojho historického významu.

Ďalší problém kultúrnej pamäti spočíva v absencii jasných hraníc, materiálnej trvácnosti a v neobmedzenej úložnej kapacite.

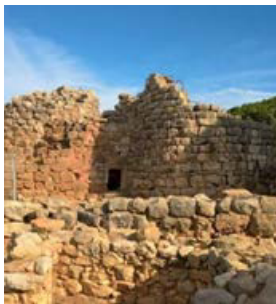
Zrýchléné technológie, zastarávanie pamäťových médií a najmä skutočnosť, že hovoríme o miestach, ktoré patria viac do analógového ako do digitálneho sveta, majú priamy následok: zabúdanie.

Písmo však nie je len spôsob uchovávania pamäti – je súčasťou priestoru. Mnohé nápisy, písomné pamiatky, sú priamo začlenené do kultúrnej pamäti a krajiny. V kultúrnej krajine sa písané slovo stáva kľúčom. Zachováva si semiotickú čitateľnosť, no je aj reprezentatívnym znakom.

Miesta však majú moc prebúdzat' spomienky. Vďaka miestu môžeme spomienky ukotviť v priestore; môžeme ich priradiť k miestu. Často ide o

symbolické spojenie, ktoré súvisí s vnímaním kultúry, jej tradícií či rituálov. Uvedené spojenie spomienky s reálnou krajinou (miestom, priestorom, územím) nám umožňuje nájsť a intelektuálne uchopiť danú kultúrnu krajinu.

Z hľadiska kultúrnych tradícií sú takéto významné miesta spojené s generáciami ľudí, ktorí tam žili. Moderný spôsob života už nevedie k pobytu na jednom mieste, ako tomu bolo v minulosti. Generačné reťazce boli úzko spojené s konkrétnym miestom, ktoré pripomínalo predkov a prenášalo sa na potomkov. Miesto malo významné postavenie v kultúrnej štruktúre ich života; dá sa povedať, že boli na dané miesto viazaní.

Obrázok č. 4 Nuraghi de Palmavera¹⁰, Alghero, Taliansko (Sardínia), zdroj: archív JP

¹⁰ Nuraghi de Palmavera pravdepodobne vznikli v 15. – 16. storočí pred n. l., počas doby bronzovej. O ich pôvode nemáme žiadne zachované informácie. Tvoria ich mohutné kamenné bloky, z ktorých boli postavené dve hlavné veže,

Iná krajina

Kultúrna krajina okolo nás nemusí mať vždy fyzický charakter; existuje mýtická, fantastická/fantazijná a posvätná krajina, teda taká kultúrna krajina, ktorej atribúty sú pripisované reálnemu miestu, ale nedajú sa empiricky overiť. Sú to krajiny, ktorým sa prisudzuje symbolický, duchovný význam, sú zložené z obrazov, mýtov, legend a symbolov. Často sa hovorí o posvätnej alebo duchovnej topografii, ktorá súvisí s predstavami komúnít, či už ide o predstavy polyteistických a monoteistických náboženstiev alebo pohanských božstiev, resp. aj o rôzne legendy viažuce sa k určitému územiu.

Udalosti, ktoré sa tam údajne odohrali, nie je možné empiricky overiť. Z kultúrneho hľadiska sú často trvalejšie ako skutočné krajiny a zachovávajú kontinuitu kolektívnej pamäti prostredníctvom príbehov, ktoré sa na ne vzťahujú.

Ak sa presunieme do súčasnosti, tieto miesta patria k obľúbeným destináciám turistov a cestovateľov, ktorí netúžia iba po poznatkoch z vedeckého výskumu, ale aj po zážitkoch spojených so zaujímavým príbehom. Kultúrne krajiny často

okolo ktorých boli menšie kamenné kruhy. Predpokladá sa, že tvorili centrum osídlenia tzv. nuragickej civilizácie.

charakterizuje neopísateľné čaro, ktoré im dáva status kontaktnej zóny s príbehom. Dané puto nie je založené na generačnej pamäti, ale na pociť prežívaní skúsenosti s inak nedostupnou „fantastickou/fantazijnou krajinou“.

Umelci vo svojich výtvoroch formujú pamäť pozoruhodným spôsobom. Umenie nemá primárne úlohu pamäťového média, je subjektívnym spracovaním ľudskej skúsenosti so svetom. Umelci v tvorbe zachytávajú to, čo považujú za hodné zapamätania. Na rozdiel od iných predmetov umelecké diela nemajú vo svojej podstate praktické využitie. Umelci vo svojej tvorbe i napriek plynutiu času zachytávajú to, čo by sa malo pamätať. Diela pretrvávajú vo svojej fyzickej forme, zachovávajú originálne a vizuálne fixované obrazy „minulosti“.

Zvyšujúca sa materiálová produkcia v dnešnej európskej spoločnosti (okrem iného) vedie ku skracovaniu cyklu medzi výrobou a likvidáciou. Tento trend je veľmi silný a ovplyvňuje aj kultúrnu krajinu. Tvorí ho predmety rôzneho vzhľadu, štruktúry a materiálu, ktoré však nie sú odolné voči pôsobeniu času. Výtvory kultúry sa však svojím originálnym charakterom snažia prežiť v čase.

Dedičstvo v kultúrnej krajine

Kultúrne dedičstvo má v kultúrnej krajine dôležité postavenie, pretože ide o fyzické a duchovné artefakty, resp. iné nezameniteľné atribúty kultúrno-spoločenských skupín. Avšak, dedičstvo sa môže, ale nemusí prenášať z generácie na generáciu. Niektoré prejavy ďalšia generácia odmieta, niektoré prijíma a odovzdáva ďalej.

Dedičstvo môžeme vnímať ako „register“, v ktorom sú všetky kultúrne pamiatky i atribúty uschované. Každá jeho časť má svoju pôvodnú výpovednú hodnotu, otázkou však zostáva, kto dnes týmto hodnotám, resp. významom dokáže porozumieť. Pokiaľ hovoríme o medzigeneračnom prenose, vnímame silnú emocionálnu a intelektuálnu väzbu, ktorá vzniká medzi preneseným a nositeľom. Ak je však väzba narušená, k prenosu nedochádza a strácame celú kultúrnu stopu. Následkom je práve prejav kultúrnej amnézie.

Minulosť obsiahnutá v meniacej sa krajine zasahuje aj do prítomnosti. Je odrazom historickej identity, no zároveň môže byť prekážkou v súčasnosti, keď kultúrne kódy minulosti pre nás nemajú rovnaké významy. Kultúrna krajina je prirodzeným priestorom spomínania, pretože ľudia prejavujú kolektívnu a koherentnú identitu spojenú s lokalitou. Zároveň v nej však neustále prebieha proces aktualizácie.

Vnímanie kultúrnej krajiny je vo veľkej miere závislé od kultúrneho prístupu k pamäti, a to na národnej, regionálnej i lokálnej úrovni. Kolektívna či individuálna pamäť je tak často založená viac na skutočnosti než na význame, ktorý danej situácii (spomienke) prikladáme. Môže ísť o príbehy spojené s pocitom príslušnosti, koreňmi alebo heroizmom (spomínanie na významné činy a osobnosti). Nemusí to však byť len v pasívnej forme, tieto prejavy môžu mať podobu rôznych aktivít a podujatí, ktoré v danom spoločenstve udržujú spomienky stále živé.

Pri prepojení pamäti a miesta chceme upozorniť aj na koncept *postmemory*, ktorého autorkou je Marianne Hirsch (2012). *Postmemory* je prioritne spájaný s holokaustom a obdobím po druhej svetovej vojne. Podľa uvedeného konceptu môže byť i samotné miesto nositeľom traumy a vypovedať o nej i bez slov. Hirschovej koncept je veľmi rozšírený najmä v krajinách, ktoré aktívne pristupujú k riešeniu transformácie oblastí, ktoré boli napr. okupované alebo zničené počas konfliktov. Dotýka sa však aj kultúrnych krajín, do ktorých sa človek zapísal svojou bezcitnosťou a krutosťou, ako sú miesta koncentračných táborov počas druhej svetovej vojny.

Ide o tému vyrovnávania sa s traumou v rodine. Postgenerácia sa stáva nositeľkou spomienok, odkazov a prejavov zachytených napr. v umení či v literatúre, ale aj v architektúre, teda v kultúrnej

krajine. Prežitá trauma sa prejavuje na osobnostnej, kolektívnej i kultúrnej úrovni a prenáša sa prostredníctvom životných príbehov a spomienok, ktoré na základe rozprávania rekonštruujú prežité udalosti.

Proces sa nie vždy realizuje v materiálnej podobe. V kultúre každodennosti sa asi najviac odráža nemateriálne kultúrne dedičstvo, v ktorom sa prejavuje to, na čo si pamätáme a čo udržiavame vo forme tradícií. Každá kultúra má svoj základ v tradíciách a uchováva ich ako kultúrnu bázu, identifikovateľnú podľa kultúrnych a umeleckých artefaktov. Kultúra nám tak pripomína hodnoty a cnosti našej minulosti. Cez tieto artefakty, miesta, udalosti a pamiatky je kultúrna tradícia prítomná formálne – na miestach, ako sú napr. múzeá, galérie či monumenty; alebo neformálne v spoločenstve, ktoré udržuje tradície a zvyky.

Aj kultúra každodennosti je súčasťou kultúrnej pamäti spoločenstva, ktorá je konštruktom minulej reality. Interpretácia vlastnej minulosti či minulosti iného národa/kultúry si vyžaduje prácu s kultúrnym dedičstvom a tradíciou. Kultúrne dedičstvo a tradícia pomáhajú jedincovi nájsť korene, ktoré môžu byť istým spôsobom fiktívne. Avšak príslušnosť k určitej tradícii dáva človeku pocit zakorenenia.

Obrázky č. 5 Šiauliai¹¹, Litva
(zdroj: archív JP)

¹¹ Mesto Šiauliai v Litve má vo svojej pamäti veľmi tragické príbehy. Pamätníkom mesta, ktoré už neexistuje, je táto budova, v ktorej sídli múzeum. Samotná budova je jedna z mála pôvodných. Počas prvej svetovej vojny bolo v meste zničených takmer 85% budov, počas druhej svetovej vojny bolo v meste židovské geto. Následne tu Rusi chceli vybudovať najdlhšiu pešiu zónu na svete, ktorá mala mať 5 kilometrov. Dnes je integrovaná do mesta a jej podobu Litovci vyriešili veľmi originálne, je naplnená umeleckými inštaláciami, ktoré sú na pomedzí gýču a umenia, no vytvárajú jedinečný charakter mesta.

3 Mesto ako kultúrna krajina

Skôr než sa budeme venovať mestu ako kultúrnej krajine, vráťme sa ešte raz k pôvodnému vnímaniu kultúrnej krajiny, ktorá bola v roku 2005 definovaná vo viedenskom memorande nazvanom *UNESCO Vienna Memorandum on World Heritage and Contemporary Architecture – Managing the Historic Urban Landscapes*. Podstatou dokumentu je snaha o uchovanie historicky cenných urbánnych/mestských krajín. HUL (*historic urban landscape*, angl.) sa stalo kľúčovým termínom, ktorý následne reflektovali mnohí architekti, geografi, urbánni dizajnéri s cieľom navrhnuť spôsoby ochrany kultúrneho dedičstva v mestskom prostredí. Nastavuje normy, pravidlá a postupy pre konzerváciu historicky cenných štruktúr. Za historické urbánne krajiny boli označené významné a historicky cenné miesta na celom svete, ktoré si zaslúžili pozornosť a vyžadovali konkrétne prístupy. Aj z tohto dôvodu je väčšina publikácií o mestskej kultúrnej krajine zameraná na danú tému. Neskôr sa však porozumenie pojmu mestská krajina začalo vzťahovať na širšie vnímanie miest.

Ako uvádza Van Oers (2010), historické mestské krajiny (HUL) sú nastavením mysle, porozumením mestu alebo častiam mesta ako výsledku prírodných, sociokultúrnych

a ekonomických procesov, ktoré ho konštruujú v priestore, čase a na základe skúsenosti. Za označením HUL sa skrýva oveľa viac než len budovy a mestské plochy, je spojené s mestom ako miestom rituálov a hodnôt, ktoré ľudia do mesta priniesli, uchovali a udržiavajú. Tento koncept prepája vrstvy symbolickej príznačnosti, nehmotného dedičstva, percepcie hodnôt a prepojenia medzi prvkami utvárajúcimi mestskú historickú krajinu.

Dnes vzrastá záujem o mestá a kultúrnu krajinu, pretože pod vplyvom globálneho rozvoja dochádza k ich rastu, čo presahuje možnosti pôvodných koncepcií, ktoré boli prioritne orientované na ochranu (konzervovanie) mestských prostredí. Sme svedkami explózie miest, ktoré sa nielen v Európe, ale najmä v Ázii začínajú rozrastať do nesmiernych rozmerov.

Na uvedení situáciu reaguje deklarácia, ktorá bola podpísaná v Soule pod názvom *Seoul Declaration in Heritage and Metropolis in Asia and the Pacific* (2007). Deklarácia obsahuje definíciu postavenia kultúrneho dedičstva v metropolitných územiach, ktoré je považované za základ udržateľného rozvoja miest. Jeho ochrana má byť integrálnou súčasťou rozvoja mesta, čo si vyžaduje aj primeranú finančnú podporu. Informácie o takýchto postupoch majú byť zverejnené a je vhodné, ak sú do procesu

rozhodovania zapojení aj občania, neziskové a iné medzinárodné organizácie.

Kultúrne dedičstvo má podporiť kolektívnu identitu, ktorá sa viaže k danému miestu. Toto miesto má byť osobité svojou autenticnosťou alebo jedinečnosťou a má mať špecifický charakter. Nemusí ísť len o fyzickú podobu, jedinečnosť sa môže identifikovať v oblasti prírodného prostredia, spirituálnych praktík, zvykov, tradícií, tradičných znalostí alebo typických aktivít, ktoré majú vplyv na jeho vnímanie v širšom kultúrnom kontexte. Práve tento aktuálne preferovaný prístup predstavuje veľký posun od pôvodného vnímania historickej mestskej krajiny k súčasnému konceptu mestskej kultúrnej krajiny.

Mestská krajina je v súčasnom svete dôležitým prostredím, ktoré ma spoločenskú i ekonomickú hodnotu. Mestskú krajinu vnímame v kontexte funkcií, ktoré spĺňa, no zároveň v kontexte potenciálu rozvoja, ktorým disponuje. Ide o zvýšenie kvality života, zlepšenie podmienok bývania, ale aj investícií do rozvoja a rozmachu cestovného ruchu. Mestská krajina má dôležitú úlohu v častokrát podceňovanej potrebe docenenia kvality ľudského života (De Botton, 2010).

Ľudské emócie sú do veľkej miery závislé od vplyvu externých faktorov. Ak sme v atraktívnom a príťažlivom prostredí, pozitívne sa to prejavuje aj na

našom zdraví a existencii. Krajina je totiž veľmi stabilnou štruktúrou, ku ktorej si vytvárame vzťah. Pokiaľ na nás nepôsobí pozitívne, necítíme sa tam dobre.

Priestor mesta

Mesto je „scénou“, na ktorej sa odohráva náš každodenný život. Dá sa do istej miery pretvárať a ovládať, z čoho vyplýva priateľský vzťah. Z prírodnej krajiny sa tak stáva kultúrna krajina, to znamená prostredie, kde človek našiel svoje zmysluplné miesto v rámci celku“ (Soukupová, 2007, s. 40). Mesto je priestorom, na ktorom možno pozorovať kultúrne zmeny, konkrétne kultúrne javy a rozvoj. Identita mesta môže byť prítomná v kultúrnej revitalizácii, no niekedy i cielenom zabúdaní, prípadne udržiavaní niektorých obsahov pamäti na úkor iných. Pamäť a identita mesta totiž môžu byť manipulované podľa toho, ako je aktuálne nastavené spoločenské zriadenie.

Soukupová (2007, s. 8) uvádza, že „mesto je komplexom časových vrstiev pamäti reťazca generácií jeho obyvateľov, pamäti zhmotnenej v architektúre, v sochárstve, v maliarstve, v úpravách priestoru a pod. Zároveň však predstavuje komplex obrazov, ktoré existovali a existujú v etnických, generačných, sociálnych, názorových, lokálnych a ďalších

modifikáciách.“ Každé mesto je v neustálom dynamickom procese.

Moderné európske mesto bolo v 19. storočí a do začiatku druhej svetovej vojny pluralitné formami i prejavmi, po ukončení druhej svetovej vojny (r. 1945) sa tento trend zachoval prevažne v západnej časti Európy. Východný blok v pertraktovanom období charakterizuje budovanie unifikovaných mestských priestorov, z ktorých sa vytráca charakteristická identita i identifikácia s prostredím. Nové mesto, ktoré vzniká po roku 1989, je ďalšia kapitola pretvárania životného priestoru, ktorú definuje rozvoj okrajových častí mesta, kde vzniká veľká výstavba satelitných domov. Sprewádza ju tiež revitalizácia sídlisk a budovanie obchodných častí, kde sídlia medzinárodné obchodné reťazce. Zmena charakteru mesta je spojená s jeho funkčnosťou, ale i s vnímaním verejného priestoru ako takého.

Ak označíme mesto za kultúrnu krajinu, tak je popri ostatných faktoroch potrebné vnímať najmä širší kultúrny charakter miesta, ako napr. jeho kultúrne predispozície. Mesto predstavuje samostatný kultúrny celok, ktorý reflektuje udalosti, osobnosti, vplyvy, ktoré formovali jeho identitu a charakter. Takáto *„krajina môže byť v skutočnosti textom, do ktorého generácie vpisujú svoje opakujúce sa predstavy“* (Schama, 2007, s. 11). Kultúrna krajina je

produktom zdieľanej kultúry. Úlohou pre všetkých, ktorí ju zveľaďujú, je odhaliť jej bohatosť, starobylosť i spletnosť nahliadnutím za konvenčné videnie.

Christian Norberg-Schulz (2010), nórsky historik, ekofilozof a teoretik architektúry upozorňuje, že je dôležité nielen to, aby mesto malo priestorovú štruktúru, ktorá uľahčuje orientáciu, ale tiež, aby obsahovalo konkrétne objekty identifikácie. Osobná identifikácia prepája identitu človeka s identitou mesta.

Mesto v centre záujmu urbánnej antropológie

Urbanizácia a rozvoj miest sú základným pilierom európskej civilizácie už od čias antického Grécka. Ako uvádza Kubicki (in Mach – Kubicki, 2022), systematické štúdium a výskum mesta a urbanizmu začal na začiatku 20. storočia, spolu so vznikom antropológie a sociológie ako vedných disciplín. Obe sa zameriavali na vlastné okruhy záujmu. Pre sociológiu to bola najmä premena mestskej spoločnosti pod vplyvom industrializácie, pre antropológiu boli kľúčové najmä rozdiely medzi urbánnymi a tradičnými komunitami. Dnes sa však obe vedné disciplíny opätovne spájajú, pretože urbanizovaná, globalizovaná, multikultúrna a hybridná spoločnosť prináša nové výzvy.

Asi najvýraznejší vplyv na formovanie metodologických rámcov pre urbánnu antropológiu priniesla Chicagská škola (Chicago School), kde už v roku 1915 prezentoval Robert Ezra Park prvú definíciu mesta, podľa ktorej je mesto výsledkom nastavenia mysle, stelesnením zvykov a tradícií, organizovaním postojov a pocitov, ktoré s ním súvisia. Inými slovami, mesto nie je iba umelo vytvorenou konštrukciou. Je neustále vo vitálnom procese.

Chicagská škola si osvojila aj teóriu Darwinovej evolučnej biológie, ktorú aplikovala na mestské prostredie, čo pripomína Le Corbusierov návrh – rozdeliť mesto podľa jeho funkcií. Podľa neho mesto, ako každý organizmus, prechádza viacerými procesmi:

- 1) Centralizáciou ľudí a inštitúcií.
- 2) Centralizáciou v rámci niektorých území, kde sa prepájajú ľudia a inštitúcie podobného zamerania.
- 3) Segregáciou ľudí a inštitúcií v priestore.
- 4) Inváziou, keď sa tieto špecifické funkcie mesta začnú presúvať z jednej časti do druhej.
- 5) Dobytím, keď sa mesto, resp. časť mesta, zmení v dôsledku príchodu ľudí a inštitúcií z inej časti.

Dnes sa toto rozdelenie považuje za zastaralé. Stálo však na začiatku vnímania mesta cez jeho zóny a

zohľadňovania relevantného vplyvu „ľudského faktoru“. Ten zohráva pri tvorbe mestskej krajiny dodnes zásadnú úlohu.

Život v meste môže pomôcť človeku vyjadriť svoju sociálnu identitu, môže zmeniť a ovplyvniť správanie ľudí a aj ich vzájomnú interakciu, teda to, čo vytvára tzv. mestský spôsob života.

Typickým príkladom mestskej identity je tzv. flanér (flâneur, fr.):

„Pojem flâneur, kodifikovaný W. Benjaminom a jeho dielom o „pasážach“ Paríža, sa od konca 19. storočia používal na označenie básnikov a intelektuálov, ktorí pri chôdzi kriticky pozorujú správanie jednotlivcov. Dnes zostáva predmetom veľkého záujmu v spoločenských vedách, ale aj vo filozofii, literatúre a kinematografii, pretože predstavuje privilegovaný nástroj na identifikáciu spôsobov pohybu a skúmania miest jednotlivcami a z nich vyplývajúcich sociálnych vzťahov. Flâneur tiež predstavuje dôležitú postavu v procese inscenovania mestského priestoru. Môže to byť z dvoch hľadísk: buď ako aktér-užívateľ verejného priestoru, alebo ako rozprávač a tlmočník samotného priestoru“ (Nuvolati¹², 2009, s. 7).

¹² Citát v pôvodnej verzii: La notion de flâneur, codifiée par W. Benjamin et son œuvre sur les « passages » de Paris, est

Obrázok č. 6 Flanér¹³

employée dès la fin du XIXe siècle pour désigner les poètes et les intellectuels qui, en se promenant, observent de façon critique les comportements des individus. Elle demeure aujourd'hui d'un grand intérêt en sciences sociales, mais aussi en philosophie, en littérature et au cinéma, puisqu'elle constitue un outil privilégié pour identifier les modes de déplacement et d'exploration des lieux par les individus et les rapports sociaux qui en découlent. Le flâneur représente également une figure essentielle dans le processus de mise en scène de l'espace urbain. Il peut l'être de deux points de vue : soit comme acteur-utilisateur de l'espace public, soit comme narrateur et interprète de l'espace lui-même.

¹³ Obrázok je prevzatý zo stránky:

<https://www.lookandlearn.com/history-images/M619798/Le-Vocabulaire-Illustre-Flaneur-Saunterer-Schlenderer>

Mentálna mapa mesta

Pokiaľ kráčame mestom ako obyvatelia, turisti alebo flanéri, v danom priestore sa orientujeme podľa určitých orientačných bodov. S myšlienkou mentálnych, resp. kognitívnych máp mesta prišiel ako prvý Kevin Lynch v roku 1960. Podľa jeho diela *The Image of the City* si každý vytvára takéto mentálne mapy na základe:

- a) chodníkov a ciest, ktorými sa pohybuje;
- b) hraníc a ohraničení, ktoré nemusia mať jasnú a definovanú podobu, či už sú to grafity na stene alebo zóny s určitým symbolickým charakterom;
- c) mestských častí, ktoré majú charakteristickú identitu;
- d) centrálnych zón, ako sú námestia a hlavné stanice;
- e) podľa orientačných bodov v priestore, či už sú to budovy, monumenty a pod.

To všetko vytvára mentálnu mapu mesta. Dnes sú však metódy oveľa modernejšie a vyspelejšie, na tvorbu mentálnych máp (nielen) mesta sa využívajú

softvéry¹⁴, ktoré presne vyhodnotia a vizualizujú získané dáta. Aj z tohto dôvodu sa mentálne mapy využívajú najmä v geografii, kultúrnych štúdiách, psychológii, sociológii a dokonca aj na polícii, pretože pomáhajú pochopiť mentálne vnímanie mesta osôb s kriminálnou činnosťou. Mestá sú totiž často spájané s problémami, ako je napr. predaj drog, alkoholizmus, ale aj segregácia alebo getoizácia, teda vyčlenenie istých komunít v „problematických“ častiach mesta.

Mesto v meste alebo suburbanizácia

Suburbanizácia je súčasťou procesov budovania miest už od antiky. Mestá rastú a pribúdajú nové časti, často tzv. mestá v mestách. Od polovice 20. storočia sa uvedený trend zrýchľuje, pretože ľudia majú možnosť kúpiť či zadovážiť si dom v niektorej z takýchto častí často za oveľa lepšiu cenu ako v byt v meste. Vďaka rastúcej produkcii áut dochádza aj k zvýšenej motorizácii obyvateľov spomínaných lokalít. Dlhodobo rastie záujem o výstavbu týchto domov alebo bytových jednotiek, ktoré pomerne rýchlo tvoria nové suburbánne celky. Marketing pomáha predaju týchto objektov s tým, že ľudia majú

¹⁴ Príkladom je softvér Mind Manager: <https://www.mindmanager.com/en/features/mental-map/>

pocit splneného sna, keď si kúpia malý domček so záhradkou, pred ktorým stojí auto.

Takéto satelitné časti miest rastú v celej Európe, a dá sa povedať, že ponúkajú svojim obyvateľom inú kvalitu života ako ruch mesta. Zároveň je však dostupnosť satelitov viazaná na osobné autá, ktoré často končia v nekonečných kolónach, zápchach a splodiny z nich znečisťujú životné prostredie. Ľudia z týchto mestečiek totiž stále potrebujú k životu mesto, jeho funkcie a pracovné možnosti.

Na druhej strane pozorujeme strácajúce sa mestá, ktoré trpia fenoménom vyľudňovania. Deje sa to v regiónoch, ktoré boli typické zameraním na jedno odvetvie priemyslu, sídlila v nich jedna veľká fabrika, ktorá dokázala zamestnať veľké množstvo ľudí. V prípade zmien, napr. prepúšťania, dochádza k masívnemu odchodu obyvateľstva, pretože ostalo bez príjmu. Časti mesta i celé oblasti následne začínajú upadať. Ako tvrdí Smith (2011), sociálna, politická a kultúrna transformácia mesta je často dramatická.

Mesto ako priestor pre aktívne občianstvo

Mesto by bez aktivít svojich obyvateľov strácalo svoju vitalitu, ale aj pamäť. Práve transformácie alebo zanedbávanie mesta a miest

v meste vedú k mnohým občianskym iniciatívam, ktoré vyzývajú ľudí k aktívnej participácii a následne sa podieľajú na tvorbe mestského priestoru¹⁵.

Mesto môže byť dejiskom rôznych sociálnych hnutí, najčastejšie ide o aktivity klasickej občianskej spoločnosti, ako sú susedské podujatia, akcie zamerané na lokálne záujmy, ale aj protestné akcie. Okrem toho sa s nárastom problémov spojených s „mestským životom“ pridávajú reakcie na témy urbánnych zásahov, problémy s výstavbou a komercializáciou verejných priestorov.

Reálne problémy si však vyžadujú reálne riešenia, preto napr. popri mnohých negatívnych zásahoch do historicky cenného prostredia pozorujeme aj opačný efekt, v podobe podpory urbánnej obnovy (*urban renewal*, angl.), ktorá sa zameriava na rôzne súčasti urbánnej reality, či už je to demografická, ekonomická, ale aj sociokultúrna.

Čoraz viac aktivít v tomto zmysle podporuje identitu mesta cez kultúrne produkty, kam zaradujeme aj umelecké predmety, ľudové remeslá, módu, hudbu, ktoré vizualizujú dané miesto, jeho kultúrnu príznačnosť a jedinečnosť. Registrujeme tiež obnovený občiansky aktivizmus pri podpore lokálnych produktov, kultúrnych tradícií či tradičných

¹⁵ Téma občianskeho aktivizmu v meste sa venujeme v publikácii *Aktívne občianstvo: európske či lokálne?* (2017).

remesiel. S tým je spojený nový druh priemyslu, ktorý má veľký vplyv na mesto ako také – turizmus (Zukin, 2006).

Turizmus dnes mení tradičné vnímanie miest a vedie k ich premene na turistické centrá, ktoré majú podobnú štruktúru zážitkov, podujatí a produktov. So zlepšením možností dopravy a dostupnosti sa spája ďalší negatívny trend, a to turistifikácia miest spojená s nad-turizmom, t. j. nadmerným množstvom turistov, pričom sa reálne kultúrne či historické pamiatky v mestách menia na „tematické zábavné parky“. Na jednej strane to prináša mestu finančné zisky, na strane druhej sa domáci obyvatelia odsúvajú do okrajových častí a centrum prenechávajú krátkodobým návštevníkom.

Tento problém sa netýka len miest, ale aj oblastí, ktoré sú prírodnými krajinami s unikátnym bohatstvom. Asi najväčším súčasným fenoménom je Island, ktorý láka turistov z celého sveta. Je to však miesto, ktoré poznačila industrializácia a ktoré musí reagovať na transformáciu. Podobný príklad o premene prírodnej krajiny na (ne)kultúrnu krajinu nájdeme v úryvku z knihy *O čase a vode* (Magnason, 2019, s. 61):

„V diskusii o islandských vysočinách sa celý hodnotový rebríček obrátil hore nohami. Nedotknutá, odlahlá a nepreskúmaná krajina sa nepovažovala za

cennú, tobôž svätú, ale práve naopak, bola znakom neoblúbenosti a bezúčelnosti. Ak príroda nedosahovala dostatočnú „sledovanosť“ doloženú merateľnými aktivitami, ako sú prevádzka hotelov, stánkov s občerstvením a benzíniek, či počty turistických autobusov a sprievodcov, mala nulovú hodnotu. Prírodu bolo treba nejakým spôsobom využívať, hoci len ako pozadie v reklame na automobil. Všetko muselo mať presne definovaný zmysel, muselo to byť merateľné, pričom vonkoncom nezáležalo na tom, či to meranie zodpovedalo skutočnosti alebo nie. Moc definovať skutočnosť a rozhodovať o hodnote prírody mala v rukách ekonómia.

Politici túto oblasť znevažovali, vraj nie je nijak zvlášť výnimočná. Statkár, čo pozemok „vlastnil“, sa vyjadril pre médiá, povedal hmm, nuž tie miesta vraj vôbec nie sú zaujímavé, zopár trávnatých hrbolcov, nad ktorými sa rozplývajú len mešťania: „Vlastne som len rád, že už z tých roklín nemusím zháňať ovce.“

Ja som patrila k tým, čo tvrdili, že celá oblasť je ako stvorená na to, aby sa vyhlásila za národný park, no často ma uvádzali ako príklad meštana odtrhnutého od reality, ktorý po prvý raz zažíval prírodu, a fotografov obviňovali, že krásu prírody zveličovali, aby dopomohli nekalým záujmom.

(...) Pripadalo mi strašné, že päťdesiat štvorcových metrov krásy odsúdili na smrť utopením pod sivou a mŕtvou vodnou nádržou.“

Lokálne iniciatívy

V priebehu 20. storočia sledujeme intenzívne procesy zmien, ktoré menia spôsob nášho nazerania na minulosť európskych miest. Sprevádzajú ho procesy, ktoré sme už spomenuli v predchádzajúcom texte, no zároveň s tým rastie povedomie o lokálnych identitách či sociálnom kapitáli. Popritom sa stretávame s pojmami ako kreatívne mesto či kreatívny priemysel. V danom kontexte identifikujeme mnohé úspešné transformácie post-industriálnych zón na kreatívne a kultúrne zóny. Najznámejším úspešným projektom premeny takéhoto mesta je napr. Bilbao v Španielsku¹⁶.

Podľa Leschkovej (in Kubicki-Mach, 2022) je Bilbao unikátne vďaka udržateľnému rozvoju mesta, ktoré berie do úvahy jeho environmentálny, ekonomický, sociálny a kultúrny potenciál. Pri kultúrnom rozvoji sa opiera o dve dimenzie identity mesta. Prvou je „*identity – heritage*“, teda identita vychádzajúca z historickej perspektívy, ktorú charakterizuje baskický jazyk a kultúra, stredoveké pamiatky a industriálna minulosť mesta. Druhou je

¹⁶ Podľa nášho pozorovania je práve Španielsko príkladom úspešných inovácií a transformácií. Na základe spolupráce s Univerzitou Deusto v Bilbao či Univerzitou Da Coruña sme mali možnosť vidieť spôsob, akým tvoria tzv. third spaces, kde prepájajú inovácie, vedu a kreativitu.

„*identity – creation*“, teda to, v čom sa identita prejavuje, vytvára a odráža. Sem zaraďujú gastronómiu, výtvarné umenie, literatúru, performatívne umenie, dizajn a iné moderné umelecké formy. Cieľom je, aby sa prepojilo hmotné i nehmotné dedičstvo, ktoré nie je statické, ale flexibilné, aby nešlo len o minulosť, ale presúvalo sa do súčasnosti a budúcnosti. Asi najdôležitejším odkazom, ktorí sme získali priamo zo spolupráce s Univerzitou Deusto v Bilbau, bolo koncepčné plánovanie a prístup k týmto aktivitám s dôrazom na udržateľnosť, pričom sa nenecháva na náhodu ako a či sa podarí prepojiť obe dimenzie identity mesta. Výsledkom je, že Bilbao je objektívne uvádzané ako jeden z najlepších príkladov budovania a transformovania mestského priestoru v Európe.

Úspešných príkladov je, samozrejme, omnoho viac a každý z nich je svojím spôsobom unikátny. V rámci EÚ je táto snaha podporená aj programom Európske hlavné mesto kultúry (EHMK). Prvým EHMK sa symbolicky stali Atény. Neskôr táto súťaž medzi mestami vo vybraných krajinách EÚ viedla k zvýšenému záujmu o tvorbu kultúrnych politík a programov rozvoja (Kubicki et. al. 2020). Pomohla otvoriť a vytvoriť nové naratívy o meste, pomáhala uvedomiť si interný i externý pohľad na mesto. Ide o projekt, ktorý má potenciál pomôcť najmä krajinám, ktoré sa cítia na periférii a takýmto spôsobom môžu

priamo pretvoriť kultúrnu krajinu mesta. Súčasne napomáha znovuobjaviť zabudnutú históriu, identitu a symboliku, čo je dôležité pre uvedomenie si odrazu identity mesta v danej kultúrnej krajine.

4 Symbolická krajina mestského priestoru

Minulosť v súvislosti s pamäťou a spomienkami má veľakrát nádych nostalgie, ktorá sa spája so subjektívnym vnímaním viac v symbolickej než realistickej podobe. Pierre Nora (1989) to odráža vo svojom koncepte *lieux de mémoire*, ktorý sa týka hodnoty prisudzovanej tomuto sociálnemu konštruktovi tým, že odráža významy prisudzované minulosti.

Lieux de mémoire

Preklad názvu konceptu *lieux de mémoire* by v slovenčine mohol znietť *miesta pamäti*, ale pôsobil by veľmi redukovane. Asi aj preto sa názov uvedeného konceptu neprekladá a aj v iných cudzích jazykoch (napr. v angličtine) sa používa v origináli.

Pierre Nora totiž týmto konceptom zmenil smerovanie výskumu v sociálnych vedách, presunul ho od sociálnych konštruktov minulosti k významu budovania kolektívnej identity. V spomínanom koncepte sa venoval novým perspektívam štúdia toho, ako a čo zabúdame, resp. ako a čo uchováваме v pamäti. Išiel však za historické naratívy tradičných základov národných identít. Bral do úvahy dovtedy

nereflektované sociálne emócie, ktoré prepojil s nemateriálnou stránkou pamäti. Samozrejme, tento koncept sa týkal predovšetkým francúzskeho prostredia, kde téma národnej identity bola (od čias revolúcie) a stále zostáva veľmi dôležitá. Avšak koncept *lieux de mémoire* prekonal hranice štátov a je aktuálny dodnes.

Veľmi dôležitou témou, na ktorú kladie dôraz, je *storytelling*, t. j. rozprávanie príbehov, ktoré pomáhajú budovať identitu (Slobodová, 2022). Je to prepojenie s kolektívnou pamäťou spoločenstva, ktoré si takto udržuje pocit zakorenenia, príslušnosti a vytvára reálne prostredie pre udržiavanie pamäti. Vzniká tak miesto pamäti, často s nádychom nostalgie, ktorá je prítomná v príbehoch o minulosti. Tento svet ukrytý v príbehoch je nezriedka symbolický.

Nora reagoval na budovanie francúzskej kolektívnej pamäti, ktorá má vo svojom obsahu mnoho symbolov. Dané symboly jednoty vie vďaka príbehom o minulosti alebo z minulosti pochopiť bez problémov ktokoľvek, kto je súčasťou kolektívnej identity, či už človek bez vzdelania alebo akademik. V tom spočíva sila budovania symbolickej krajiny. Mnohé symboly boli prebrané z dávnejšej minulosti (napr. galský kohút), iné boli nanovo vytvorené (trikolóra). Mnohé sa symbolmi stali postupne (napr. Eiffelova veža). Popri nich sa rozvíjali príbehy o osobnostiach (napr. Jana z Arku), o udalostiach

(napr. o revolúcii v r. 1789) a udržiavali sa pomocou osláv a slávností (napr. 14. júl, dobytie Bastily).

Symbolika pomáha uchovávať tieto myšlienky na spoločnú minulosť živé. Vzniká kultúra pamäti, ktorá nemusí brať do úvahy reálnu podobu udalostí tak, ako by ich videla historiografia. Minulosť je svojím spôsobom memorovaná, uchovávaná, ale podlieha kolektívnej identite a jej pamäti. Takáto historická imaginácia však nie je fantáziou, má svoj základ v reálnych faktoch, no dopĺňa ju predstava, že niečo, čo sa stalo alebo nestalo, zásadným spôsobom ovplyvnilo spôsob, akým dané spoločenstvo rozumie svetu vôkol seba.

Nostalgia

Podľa *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* je nostalgia definovaná ako „clivá túžba po niečom vzdialenom“. Nostalgia sa považuje za jeden z kľúčových faktorov, ktoré formujú sociálnu identitu. Môžeme ju priradiť k väčšiemu fenoménu, ktorým je „spomínanie na staré dobré časy“. Podľa Štroblovej (2020) je kľúčom k porozumeniu nostalgie nie súčasnosť, ale minulosť. Nostalgické pocity súvisia často s nenaplnenými sľubmi a želaniami, ktoré sa v porovnaní so súčasnosťou zdajú márne a v spomienkach ostávajú „minulé šťastné dni“. Nostalgicky sa spomína napr. na lepšie a bezpečnejšie

život, nižšie ceny, lepšiu súdržnosť, pritom však absentuje kritický postoj k tomu, čo v danom období nebolo pozitívne, čo upadá do zabudnutia. Preto je nostalgia v podstate príjemná forma spomínania, pokiaľ ju neskôr dopĺňa aj kritické zmýšľanie.

Nostalgia je často spojená s pojmami ako blahobyť či istota („vtedy bolo všetko lepšie“). Dobré časy, ktoré nám chýbajú, sa zdajú byť symbolicky dokonalé. Keď však s nostalgiou hľadáme na mesto, tak napr. v prípade postsocialistických miest to môže byť značne mátuče. Socialistické kultúrne dedičstvo je skôr zatracované, mnohé umelecké výtvory (ako napr. sochy Lenina prítomné takmer vo všetkých bývalých krajinách východného bloku) sú už odstránené a mestská krajina čelí výzvam, kde nájsť svoju identitu, najmä ak je toto dedičstvo vnímané negatívne.

Danej téme sa vo svojej knihe podrobne venuje Czepczynski (2012), ktorý tvrdí, že pre kultúrnu krajinu nielen postsocialistického mesta sú dôležité tri faktory: forma, použitie a príznačnosť. Preto je popri morfológii mesta dôležité mesto interpretovať aj ako kultúrny text, ktorý má mnohé významy.

Mesto ako kultúrny text "čítajú" rôzne generácie vlastným spôsobom. Staršia generácia je ovplyvnená vlastnými spomienkami a skúsenosťami (subjektívnou pamäťou), preto mesto interpretuje/číta inak ako mladšia generácia.

S nostalgiou často spomíname na symbolické miesta, ktoré dnes už neexistujú, zmenili svoju podobu alebo by sme ich v súčasnosti považovali za rušivé a nevhodné vo verejnom priestranstve. Tieto miesta však v našej pamäti ostávajú uchované v úplne inej podobe, ktorá súvisí s pociťovaním našej lokálnej identity. Nie je to však prenosná spomienka, pretože súvisí predovšetkým s generačnou pamäťou tých, čo si pamätajú na základe prežitej osobnej skúsenosti.

Múzeum a kolektívna pamäť mesta

Kultúrne dedičstvo má zásadnú úlohu v procese tvorby kolektívnej identity miest. Z tohto hľadiska je dôležité pozrieť sa na to, ako a čo tvorí obsah muzeálnych programov, prehliadok a zbierok. Práve v nich vidíme hmatateľné dôkazy o pamäti miest, sú to jedinečné zdroje na tvorbu a udržiavanie kolektívnej pamäti a najmä, z hľadiska dnešných trendov, túto pamäť sprostredkujú nielen obyvateľom, ale aj turistom, ktorí ich navštevujú.

Kolektívna pamäť mesta v zbierkach múzea je z pohľadu turistického ruchu v mnohých prípadoch premenená na atraktívne príbehy, má interaktívny charakter a tvorí ju kombinácia hmotných a nehmotných prvkov. Dedičstvo tak pomáha tvoriť viacvrstvovú predstavu príbehov, ktoré dotvárajú identitu miest. Okrem historicky presných ide

o symbolické či mytologické príbehy a legendy, ktoré sú spájané s daným miestom. Pripomínajú hodnoty, hrdinov alebo významné činy, no zároveň sa táto veľmi dynamická oblasť nevymedzuje iba budovami, monumentmi či objektmi, ale dopĺňajú ju personalizované (osobné) príbehy a s nimi súvisiace objekty. V dnešnom svete sa preto vytvárajú nové typy múzeí a zbierok, ktoré napr. pripomínajú zlomené srdcia v nešťastnej láske (ako napr. múzeum Broken Relations v Záhrebe) a mnohé iné. Popularita takýchto nevšedných zbierok rastie, priťahuje turistov a často je kritizovaná práve preto, že z miest vytvára zábavné parky. Ide však o veľký trend súčasnosti, ktorý priťahuje záujem, pretože turistov veľmi nezaujíma lokálna história. Chceli by sme upozorniť aj na zmenu charakteru objektov. V danom type múzeí sa totiž vyskytujú bežné predmety, ktoré akoby boli ľuďom blízke, možno ich sami majú doma.

Na takýchto príkladoch zbierok pozorujeme, že inštitucionalizované udržiavanie kolektívnej kultúrnej pamäti nemusí byť turisticky atraktívne, keďže je často faktografické a zamerané objektívne. Na druhej strane takéto popularizačné udržiavanie pamäti prostredníctvom zjednodušujúcich a príťažlivých naratívov, ktoré ale nemusia byť historicky presné, sa môže stať ľahko dezinterpretáciou histórie a kultúry.

Vieme, že hovoriť v tomto prípade o kultúrnom dedičstve môže byť pre mnohých neprijateľné.

V tradičnom ponímaní totiž nejde o objekty s historickou či významnou kultúrno-spoločenskou hodnotou. Ak však chceme vniesť identite mesta istú jedinečnosť a špecifickosť, tak po nich siahame. Príkladom je napr. Banská Štiavnica, ktorá identitu baníckeho mesta doplnila o príbeh lásky Andreja Sládkoviča a Maríny, ktorá je prítomná vo verejnom priestore mesta a donedávna aj v špeciálnej inštitúcii s názvom Banka lásky. Aj v tomto prípade prevláda zjednodušujúci popularizačný naratív, ktorý popisuje príbeh lásky stereotypizovaným spôsobom, na základe čoho pomáha tvoriť moderný mýtus.

V súčasnosti je možné virtuálne sa prejsť v podstate akýmkoľvek priestorom alebo historickým miestom. Zbierky a cenné kolekcie sú dostupné online, doplnené vysvetleniami, videami, hrami. Napriek tomu sa zdá, že mestá ostávajú príťažlivé aj naživo, nestačí ich vidieť na obrazovke. Ako tvrdí Lowenthal (1985), minulosť je ako cudzia krajina, ktorá ukazuje svet, kde ľudia žili inak. Dedičstvo nám pomáha do tejto krajiny vstúpiť. Súvisí to však aj s kultúrnym nastavením daného spoločenstva. Sú kultúry, v ktorých má pripomínanie predkov a minulosti národa silnú tradíciu. Sprevádzajú to mnohé rituály či formy udržiavania v kolektívnej pamäti. Častejšie sa však stretávame s tým, že pripomínanie predkov je síce dôležité, ale má pre spoločenstvo skôr symbolickú hodnotu. Na skutky

a činy sa nehl'adí cez skutočné fakty a opisy udalostí, pretože by mohli otvárať „ťažšie či nežiadúce spomienky“. Pre dané spoločenstvo je dôležitý príbeh, resp. skôr mýtus o ich hrdinských činoch. Vyrovnávanie sa s traumatickými miestami minulosti je náročné pre každé spoločenstvo, ktoré ho má vo svojej pamäti. Pekné udalosti, ktoré sú zdrojom hrdosti sa predsa len pamätajú lepšie.

Uvedený problém sa týka skupín aj jednotlivcov, ktorí boli zo spoločnej pamäti vymazaní, resp. sa do nej ani nedostali, pretože neboli v kruhu tých, čo tvorili históriu (v danej dobe), považovaní za hodných pozornosti. Často sa o nich dozvedáme neskôr, náhodne a nečakane. Vzhľadom na patriarchálny charakter európskych dejín, sú to zvyčajne ženy alebo príslušníci minoritných skupín spoločenstva. Dnes im múzeá často dávajú priestor „prehovoriť“ vďaka tematizovaným výstavám a expozíciám.

Kultúrne dedičstvo je neustále konfrontované s rôznymi interpretáciami, ktoré určitý fragment interpretujú z iného uhla pohľadu, umiestnia do nového kontextu či mu pridávajú nový význam. Práve múzeá sú príkladom kombinácie prezentácie a interpretácie. Na jednej strane vystavujú objekty, na druhej strane môžu navádzať návštevníka k interpretácii na základe témy či konceptu. Súvisí to s procesom demokratizácie dedičstva a veľkou

slobodou múzeí vystavovať aj objekty, ktoré nesúvisia s "veľkými" historickými udalosťami a osobnosťami, t. j. majú menšiu historiografickú hodnotu a nie sú nositeľmi faktického poznania. Môžu však pre návštevníkov disponovať subjektívnou historickou, resp. nostalgickou, emocionálnou hodnotou, pretože mohli byť napríklad súčasťou každodennej kultúry v minulosti.

Dedičstvo sa stáva súčasťou aktivít lokálnych komunít, ktoré naň nadväzujú svojimi umeleckými či kultúrnymi projektmi. Stráca sa tak uniformita prezentovania minulosti tradičným spôsobom s dôrazom na "veľké dejiny", ktoré majú prevažne neosobný charakter, a prezentácia sa sústreďí na posilnenie pocitu individuálnej kultúrnej identity v každom návštevníkovi. Minulosť doslova ožíva prostredníctvom príbehov skutočných ľudí, ale aj fiktívnych legiend. Múzeá preto majú nezastupiteľnú úlohu v tvorbe urbánnej kultúrnej krajiny.

Príbeh o meste

Múzeá pomáhajú uchovávať príbeh v kolektívnej pamäti mesta, sú určené tým, ktorí tam žijú, ale aj návštevníkom, ktorí sa chcú dozvedieť viac. Väčšinou je prehliadka mesta či múzea vo forme sprievodcu (živého alebo zvukového záznamu). Jeho úlohou je rozpovedať príbeh mesta, upozorniť na dôležité fakty, osobnosti a udalosti. Popri nich je dnes v popredí tzv. naratívne múzeum, v ktorom vďaka technológiám môžu svoj príbeh „rozprávať“ samotné objekty. Príkladom sú maľby, ktoré „oživávajú“ a osoba z minulosti sa prostredníctvom nich rozpráva s človekom súčasnosti. Niekedy sú samotní návštevníci v pozícii, keď musia urobiť určité rozhodnutie na konci prehliadky, vybrať si napr. východ z expozície zodpovedaním na zásadnú otázku, čím sa utvrdí odkaz a poslanstvo príbehov.

Bez ohľadu na typ múzea, väčšina z nich nedovoľuje dotýkať sa predmetov. Dnes však mnohé múzeá obchádzajú tento zákaz vytvorením kópie vzácneho diela a umožnením jeho používania, návštevník si napr. môže sadnúť do kráľovského kresla a pod. Opäť ide o to, aby sa dedičstvo čo najviac priblížilo k ľuďom, teda verejnosti. Zážitok alebo skôr vlastná skúsenosť, je totiž jedným z kľúčových nástrojov v dnešnom múzejníctve aj vo vytváraní vzťahu k vlastnej histórii a kultúrnej identite.

V histórii miest nájdeme mnohé porovnateľné črty, napr. centrá obchodu, vzdelanosti, niektoré sídla kráľov, šľachty či cirkvi. Preto je ich obsah v mnohom podobný, popri budovách svetskej moci (či už to boli zámky, kaštiele alebo hrady a iné) nájdeme budovy sakrálnej moci (kostoly). Príbeh každého mesta je však jedinečný, je v ňom mnoho hrdinských i menej hrdinských rozhodnutí, ktoré ostali v jeho pamäti.

Mesto ako simulovaná kultúrna krajina

Virtuálne prehliadky múzeí, galérií alebo samotných miest nie sú jediným spôsobom, ako je možné ich objavovať či preskúmať. Mestá sú kulisami filmov, seriálov, objavujú sa v popkultúre. Fenoménom súčasnosti sú však mestá ako prostredia predstavujúce simulované kultúrne krajiny vo videohrách. V štúdiu publikovanej v roku 2021 sme načrtli definíciu simulovanej kultúrnej krajiny ako viacvrstvovej, virtuálnej a interaktívnej reprezentácie významov, ktorá prepája fyzickú podobu s kultúrnym a symbolickým významom, fiktívnym naratívom a géniom loci v audio-vizuálom spracovaní¹⁷

¹⁷ Citát v pôvodnej verzii: The simulated cultural landscape can be understood as a multi-layered, virtual, and interactive representation of meaning that connects physical form, cultural and symbolical meanings, fictional narratives and the genius loci into one complex audio-visual creation.

(Pevčíková – Pecníková, 2021, s. 163). Myšlienku sme aplikovali na prostredie videohry, ktorá je súčasťou série videohier *Assassin's Creed*. Hra sa odohráva v Paríži v 18. storočí.

Videohra hráča presúva do prostredia, ktoré je obrazom Paríža danej doby. Tvorcovia hry ho vytvorili v spolupráci s odborníkmi a historikmi, keďže im išlo o stvárnenie čo najreálnejšieho prostredia. Hráč si môže vybrať oblasť, v ktorej sa pohybuje, či už je to Paríž, Versailles, alebo Franciade (časť Saint-Denis). Mesto Paríž sa ďalej rozdeľuje na jednotlivé časti, ktoré prezentujú jedinečný dobový charakter.

Mesto však nie je stvárnene len architektonicky presne, ale je v ňom zachovaná aj kultúrna špecifickosť. Hráč vidí a stretáva ľudí oblečených v dobovom oblečení, ktorí sa rozprávajú a pokrikujú v dobovom jazyku, ruch mesta odráža dobovú atmosféru. Aj farebnosť prostredia je zvolená tak, aby korešpondovala s prostredím zachyteným na maľbách francúzskeho romantizmu (napr. v maľbách E. Delacroixa).

Viac k téme sme uviedli vo vyššie spomínanej štúdii, v ktorej upozorňujeme na možnosti moderných technológií verne simulovať časovo vzdialené prostredie. Okrem toho vnímame aj vzdelávací charakter tejto hry, ktorá síce prioritne nie je určená na edukáciu, ale vďaka skúsenosti v danom prostredí

sa hráč zoznami s kľúčovými udalosťami a historickými postavami. V prípade neporozumenia si môže daný pojem nájsť v slovníku (je súčasťou hry). Nielen pre mladšie generácie tak môže ísť o formu prenosu kultúrnej identity a pamäti, keďže do Paríža 18. storočia sa už fyzicky nedostaneme.

5 Námestie ako mestská kultúrna krajina

„Jeden deň na námestí – niet väčšej radosti v živote.¹⁸“

Robert Browning, viktoriánsky spisovateľ

Úloha námestia sa v priebehu vekov menila, najmä koncom 20. storočia sa ich význam posunul. S nárastom automobilovej prepravy, s výstavbou nákupných centier a pod vplyvom masového turizmu sa námestie takmer každého veľkého, stredne veľkého i menšieho mesta v Európe zmenilo.

Čo sa však nezmenilo je skutočnosť, že námestie je určené pre chodcov, ktorí sa tam môžu prechádzať, schádzať a spoznávať. Námestie ostáva v centre, pretože okolo neho vznikala ďalšia výstavba. Je zhmotnenou podobou historickej stratifikácie mesta, ktoré vydržalo premeny mesta v čase a priestore. Počas historického vývoja sa námestie stalo miestom, ktoré odráža dominujúce slohy a štýly mesta. Samozrejme, pokiaľ nedošlo k jeho úplnej prestavbe či premene.

¹⁸ One day in a city square – there is no greater pleasure in life.

Identita a vitalita námestia

Nie je námestie ako námestie. Uvedomujeme si, že generalizovať či zovšeobecňovať úlohu námestia môže byť náročné i zavádzajúce. Mnohé mestá ho nemajú, resp. námestí majú viacero. Historicky sa námestie a jeho funkcie vyvíjali, často najmä v súvislosti s reprezentatívnou úlohou, pričom tu sídlili dominantné svetské a sakrálne budovy. Na rínkoch – ako sa námestia zastaralo nazývali – sa konali trhy a tradičné slávnosti, počas ktorých sa sem schádzali aj obyvatelia vidieckych oblastí, ktorí inak žili na vidieku.

Dnes však väčšina obyvateľov žije v mestách a pohybuje sa v istej trajektórii (práca, nákup, domov), pričom centrum obchádza. Tým sa mení nielen identita, ale aj vitalita námestia.

Živá urbánna krajina

Ak odhliadneme od vnímania mesta a jeho námestia (ako cieľovej destinácie tzv. mestského turizmu), námestie bolo (už od antických čias) miestom pre spoločnosť, pre lokálnu komunitu, miestom stretávania sa. Súvisí to aj s gréckym slovom *agora*, derivátom slovesa označujúceho stretávanie. Rovnaký význam mali aj ďalšie výrazy, ktoré

pomenúvali a pomenúvajú námestie v rôznych jazykoch: *platea, plaza, place*.

Urbánna krajina námestia sa stala zrkadlom vývoja mesta (Ananiadou-Tzimopoulou, in Mancuso-Kowalski, 2007), a to v tvare i formovaní priestoru. Súčasné trendy ukazujú, že dizajn námestia okrem rešpektu ku kultúrnej pamäti a dedičstvu, už zohľadňuje kvalitu priestoru, ktorú dosahuje cez inovatívne a kreatívne návrhy. Námestie totiž nemôže „zamrznúť“ v čase, pokiaľ chceme, aby stále plnilo svoje úlohy a lákalo obyvateľov mesta.

Popri očakávaní krásneho námestia, je dôležité aj to, aby dokázalo plniť každodenné praktické požiadavky. Neslúži iba na okrasu, resp. iba pre turistov (hoci to môže niekedy tak pôsobiť), symbolizuje komunitu a zhmotňuje jej pamäť. Námestie zohráva v pamäti spoločenstva dôležitú úlohu, keďže bolo dejiskom historických udalostí. Ide o symbolický význam, ktorý sa projektuje v sile priestoru a dodáva námestiu hlbší význam.

Po dlhé stáročia bolo miestom, kde sa diskutovalo o nových nápadoch a kde sa pripravovali či diali spoločenské zmeny. Námestie v mnohých prípadoch obkolesovali obranné múry, takže jeho identita bola uchránená pred zničením. Tým vznikol jedinečný priestor plný kultúrnych vrstiev. Námestie svojím spôsobom pripomína text, palimpsest,

nasýtený historickými a kultúrno-spoločenskými odkazmi.

Dlhé storočia bolo námestie spájané so sociálnou úrovňou a spoločenským statusom. V európskej kultúre je blízkosť k hlavnému námestiu synonymom prestíže. Táto predstava pretrváva dodnes. Danú skutočnosť reflektujeme vo veľkých európskych metropolách i menších mestách. Verejný priestor námestia istým spôsobom reprezentuje „moc“. Disponujú ňou vlastníci domov, budov alebo firmy a úrady, ktoré tam sídlia. V mnohých postkomunistických krajinách bola moc definovaná zásahmi do historicky cenných prostredí námestí. Zanechanie stopy v kultúrnej krajine námestia bolo a je dodnes pre mnohých zásadným aktom moci.

Námestia, ktoré mali slúžiť moci, často charakterizuje snaha o vytvorenie mýtu o dôležitosti tohto miesta, najčastejšie ide o mýtický pohľad na „centrum ríše“, kde je prítomná až zhmotnená moc. Reprezentatívnym príkladom je Červené námestie v Moskve, zhmotňujúce centralizovanú moc. Je postavené z najlepších materiálov danej doby privezených z celej krajiny, mýtizované ako centrum sveta a doplnené o sovietske symboly – hviezdu, kosák a kladivo. Ideologickú moc miesta dopĺňa mauzóleum s pozostatkami Lenina. Dôležitou súčasťou budovania identity tohto námestia sú každoročné vojenské prehliadky - verejné

demonštrácie sily armády. Ide o ceremónie, ktoré majú presný scenár a ktoré nevznikajú spontánne. Pritom námestia sú často aj dejiskami neformálnejších udalostí a podujatí. Za dobré námestie je označované také, na ktorom sa stále niečo deje (Mancuso-Kowalski, 2007).

Dve podobné a pritom odlišné námestia

Na ilustráciu sme si zvolili dve francúzske námestia, ktoré nás zaujali svojou špecifickosťou a autenticitou. Obe spĺňajú charakteristiky, ktoré spomíname vyššie. Ide o prestížne miesta, s príznačným géniom loci, ktoré pretrvali v čase. Prvým je Place Vendôme v Paríži a druhým Place Stanislas v Nancy.

Place Vendôme, Paríž

Ide o jedno z najvýznamnejších parížskych námestí, ktoré sa do svojej podoby začalo formovať v 16. - 17. storočí. Na tomto námestí mala byť pôvodne umiestnená socha Ľudovíta XIV. Jeho názov (Vendôme) je odvodený od názvu zámočka, ktorý sa tu v danom čase nachádzal. V 16. storočí išlo o okrajovú časť mesta, ktorá sa dnes posunula do centra metropoly.

Architekt Jean Hardouin Mansard ho navrhol vo forme obdĺžnika v rozmere 136 x 146 metrov tak, aby bolo prístupné z ulice Saint-Honoré. Projekt bol finančne náročný, a preto ho neskôr Ľudovít XIV. odovzdal správe mesta na dokončenie. Tak došlo k zjednodušeniu i zmenšeniu pôvodného plánu. Obdĺžnik námestia sa zmenšil na 124 x 140 metrov. Okrem toho došlo i k zmene fasád budov, ktoré lemujú námestie. Využili sa veľké okná na prvom poschodí a oblúky na prízemí. Okná totiž zabezpečovali dostatok svetla a prízemie sa využívalo na obchodné účely. V strede námestia sa týčila bronzová socha Ľudovíta XIV., ktorý bol zobrazovaný ako rímsky vladár. Námestie hostilo mnohé oficiálne podujatia a konali sa tam rôzne udalosti, napríklad svadby a trhy.

Počas Francúzskej revolúcie však bola socha kráľa, podobne ako mnohé v tom čase, odstránená. Námestie v roku 1810 získalo 46-metrový bronzový stĺp, na vrchole ktorého bola umiestnená socha Napoleona. Počas Parížskej komúny však opäť došlo k jeho zničeniu (1871), obnovili ho až počas tretej republiky. Dnes je socha Napoleona na vrchole stĺpu (Colonne Vendôme) jeho charakteristickým symbolom.

Place de Vendôme sa stalo vyhľadávanou adresou (sídliť tu napr. ministerstvo spravodlivosti) a postupne sa toto námestie stalo symbolom luxusu,

prestíže a bohatstva. Vzhľadom na rastúcu dopravu v meste a potrebu zabezpečiť parkovanie vznikol plán vybudovania podzemného parkoviska, ktoré sa dnes nachádza pod námestím. Rekonštrukcia zasiahla aj niektoré úpravy pôvodného námestia, ktoré bolo zrenovované. Dnes je cieľom, aby námestie mohlo slúžiť chodcom, ktorí sa tu zastavujú. Často sa tu konajú verejné výstavy fotografií, umeleckých inštalácií, a pre turistov, ktorí do Paríža prichádzajú ako do mesta lásky, slúži námestie ako kulisa na svadobné fotografie.

Pertraktované námestie patrí medzi ikonické miesta Paríža. Nie je to len kvôli jeho jedinečnej architektúre a výbornej polohe (keďže leží doslova v srdci Paríža a blízko Opery Garnier či Tuilerijských záhrad), ale aj vďaka sídlu ďalšieho ikonického objektu – svetoznámeho hotela Ritz. Ide, samozrejme, len o jedno z parížskych námestí, ale práve charakter a jedinečnosť daného miesta pomáhajú udržiavať predstavy o Paríži ako o meste exkluzívnych zážitkov a luxusu.

Obrázok č. 7 Place de Vendôme¹⁹

Place Stanislas, Nancy

Ďalšie unikátne námestie, Place Stanislas, tvorí samostatnú kultúrnu krajinu vo francúzskom meste Nancy. Celá plocha námestia sa považuje za historický monument. Place Stanislas (nazývaný aj Place Royale) je jedným z kompozície troch námestí, dopĺňa ho Place de la Carrière a Place de l'Alliance. Námestia vznikli podľa návrhu architekta Emmanuela Hérého na žiadosť poľského kráľa Stanislasa Leszczyńskiego, ktorý bol svokrom Ľudovíta XV.

¹⁹ Obrázok je prevzatý zo stránky:
<https://parisjetaime.com/eng/transport/place-vendome-p1970>

Vzhľadom na nestabilnú situáciu v Poľsku žil Stanislas 22 rokov vo Francúzsku. Jeho zať Ľudovít XV. sa síce zasadzoval za jeho návrat na poľský trón, ale neúspešne. Stanislas ostal vo Francúzsku, kde bol vymenovaný za vojvodu z Lotrinska.

Pôvodne bola v strede námestia umiestnená socha Ľudovíta XV., no tú počas revolúcie odstránili a v roku 1831 ju nahradila monumentálna socha Stanislasa. Celé námestie je architektonicky zaujímavé riešené. Ide o veľkú plochu ohraničenú štyrmi bránami, vedúcimi z prilahlých ulíc. Námestie však nie je monotónne, lemujú ho budovy rôznych veľkostí. V súčasnosti sa tu nachádzajú Múzeum výtvarného umenia, opera, ale aj štátne inštitúcie.

Námestie si stále udržiava svoju vitalitu, láka obyvateľov i turistov. Často sa tu konajú rôzne kultúrne podujatia, ale aj štrajky. Zo športových akcií spomeňme, že tu začínala jedna z etáp Tour de France. Zaujímavosťou je, že Stanislas sa pokúšal architektonicky prekonať Ľudovíta XV., ako aj jeho predchodcu Ľudovíta XIV. Podarilo sa mu vytvoriť unikátnu a rozsiahlu sekvenciu troch námestí, ktoré majú kráľovský charakter (čo sa odráža aj v názve najväčšieho z nich).

Stanislas sa pokúsil, rovnako ako kráľ Ľudovít XIV., vybudovať ešte honosnejšie a veľkolepejšie sídlo než Versailles. Nazval ho Lunéville, ale v tomto prípade sa mu to nepodarilo. Jeho námestie však

zatienilo aj tie v Paríži a dodnes si udržiava svoju prestíž a veľkoleposť.

Obrázok č. 8 Place Stanislas²⁰

²⁰ Obrázok je prevzatý zo stránky:
<https://www.petitfute.co.uk/v20962-nancy-54000/>

Záver

Mesto, miesto a pamäť v kultúrnej krajine sú nerozlučne spojené. V tejto publikácii tvoria základný motív, okolo ktorého sa prirodzene a pozvoľna rozvíjajú ďalšie témy. Mnohé z nich načrtávame len okrajovo. Je to tak zámerne. Keď sme pred pár rokmi dostali publikáciu od talianskej profesorky urbánneho dizajnu, prekvapilo nás, že ide o nevelkú knižku, ktorá sa diametrálne líšila od toho, čo v našej tradícii vnímame ako vedecké dielo. Podľa jej vlastných slov chcela, aby si ju ľudia vzali so sebou, keď sa presúvajú vlakom alebo majú chvíľku čas. Zrozumiteľne a možno na naše pomery nevedecky v nich písala o veľmi zaujímavej téme simulácií v urbánnom dizajne.

Inšpirovaní ňou by sme radi namiesto klasického záveru a sumarizovania jednotlivých kapitol uviedli pár úvah. Pri písaní textu sme si totiž uvedomili, ako veľmi nás menia inovácie, technológie a aký náročný sa stáva prenos dedičstva, spomienok a pamäti. Všetko príliš rýchlo zastaráva, niet času na to, čo si budovanie pamäti vyžaduje: opakovanie, skutočné pochopenie a zahĺbenie sa.

Ale ak vnímame situáciu ako výzvu, tak sa môžeme pokúsiť pristúpiť k nej koncepčne a vymyslieť spôsoby na zlepšenie stavu prehľbujúcej sa kultúrnej amnézie a jej následkov.

V tomto smere totiž už mnoho rokov vyvíjajú veľké úsilie aj svetové organizácie, ktoré sme spomínali v úvode. Napríklad OECD reagovala na potrebu „odovzdávania dedičstva“ (tzv. *heritage transmission*, angl.) vytvorením *Oslo Manual* (v roku 2005). Spomínajú sa v ňom sociálne a ekologické inovácie, no najmä podpora technológií v danom procese. Za kľúčové sa považuje identifikovanie dedičstva a aplikovanie adekvátnych prostriedkov na jeho uchovanie, čo sa týka jeho materiálnej i symbolickej podoby. Relevantné je, aby jeho prenos nevedol k strate integrity. Rovnaká dôležitosť sa prisudzuje vzdelávaniu ľudí o jeho hodnote a význame, teda budovaniu kultúrneho povedomia (*cultural awareness*, angl.), ktoré je, zdá sa, v mnohých prípadoch dôležitejšie než samotné technológie. Cieľovú skupinu totiž tvoria ľudia, ktorí by mali poznať hodnotu a význam pamiatok, resp. mali by sa o ne zaujímať. Následne sú v uvedenom procese dôležité aj inovatívne formy komunikácie, ktoré reflektujú trendy súčasnej spoločnosti.

V súčasnosti, v roku 2023, nevieme predpokladať, kam nás zavedie vývoj, ale už dnes máme mnohé nové produkty digitálnej doby, ktoré sa stanú pamiatkami na nás samých. Tento pohľad do budúcnosti je jednou z veľkých tém. Budú produkty digitálnej kultúry považované za kultúrne dedičstvo, ostanú v pamäti? Či už ide o internetové umenie,

tiktokové videá alebo upravené fotografie na Instagrame. Sú výsledkom našej kolektívnej identity a kultúry. Ako k nim budeme pristupovať?

Ak sa však v úvahách vrátíme k mestám a miestam, je tu tiež výrazný (skôr negatívny) fenomén, ktorým je využívanie kultúrne príznakových symbolov a znakov (*cultural appropriation*, angl.) na komerčné účely. Niečo charakteristické a symbolické sa začne nadmerne využívať bez toho, aby to malo akýkoľvek prínos pre pôvodnú komunitu, často dokonca bez jej súhlasu. Na Slovensku to bolo napr. využitie čičmianskych motívov na všetkých typoch propagačných materiálov, ale tento fenomén je oveľa širší. Je to napr. prevzatie folklórnych prvkov iných krajín alebo iných minorít.

Dôsledkom môže byť strata či doslova vyprázdnenie symbolického alebo kultúrneho obsahu daného artefaktu, ktorý sa v podobe lacnej napodobeniny predáva ako suvení. Opäť to vo veľkej miere odzrkadľuje prístup danej kultúry k pluralitnej povahe vlastného dedičstva.

Našťastie, kultúrne krajiny sú rozmanité, a v tom tkvie ich jedinečnosť. V priebehu výskumu, ktorý sme začali pred 10 rokmi (netušiac, že sa mu budeme venovať aj dnes), sme si všimli aj mnohé pozitívne trendy. Napr. uvedomovanie si hodnoty dedičstva, úctu k predkom a rešpekt voči akejkoľvek podobe kultúrneho bohatstva. Preto by sme v závere

ku kľúčovým slovám mesto – miesto – pamäť – krajina chceli pridať aj niekoľko ďalších: povedomie, príslušnosť, príznačnosť, emócie a transformácia. Ako hovorí Jan Gehl (2012, s. 9): *„Formujeme mestá a oni potom formujú nás.“*

Bibliografia

ASSMANOVÁ, A. 2018. *Prostory vzpomínání. Podoby a proměny kulturní paměti*. Praha : Karolinum, 2018. 482 s. ISBN 978-80-246-3433-3.

BIANCONI, F. et. Al. 2019. *Landscape Lab*. Cham : Springer, 2019. 291 s. ISBN 978-3-319-94149-3.

COLLAVITTI, A. M. 2018. *Urban Heritage Management*. Cham : Springer, 2018. 153 s. ISBN 978-3-319-72338-9.

CRUZ, A. 2021. *Knihy, ktoré zhltli môjho otca*. Bratislava : Portugalský inštitút, 2021. 103 s. ISBN 978-80-973160-9-9.

CZEPCYZNSKI, M. 2012. *Cultural Landscapes of Post-Socialist Cities*. Londýn : Routledge, 2012. 224 s. ISBN 978-1-13825427-5.

DE BOTTON, A. 2010. *Architektura štěstí*. Zlín : Kniha Zlín, 2010. 265 s. ISBN 978-80-87162-64-4.

EZRA PARK, R. 1915. *The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the City Environment*. In *American Journal of Sociology*, vol. 20, no. 5. s. 577 – 612.

GEHL, J. 2012. *Města pro lidi*. Brno : Nadace Partnerství, 2012. 260 s. ISBN 978-80-260-2080-6.

HALBWASCH, M. 1950. *La Mémoire Collective*. Paris : Presses universitaires de France, 1950. 170 s.

HIRSCH, M. 2012. *The Generation of Postmemory*. Columbia : Columbia University Press, 2012. 320 s. ISBN 978-023-1-15653-0.

ICOMOS. [cit. 2023-08-09]. Dostupné na: <https://www.icomos.org/en/component/tags/tag/cultural-landscapes>

JAVORČÍKOVÁ, J. 2021a. *Identita mesta ako identita fenoménu: Stratford, Londýn, Oxford a Toronto Williama Shakespeara*. In *Rozvoj urbánnej kultúry = Development of urban culture*. Banská Bystrica : Dali-BB, 2021. s. 73 – 85. ISBN 978-80-8141-257-8.

JAVORČÍKOVÁ, J. 2021b. *Cultural semantics of linguistic landscape(s) of underground transit: London, New York, and Toronto*. In *Linguistic and cultural landscape: at the crossroads of research paradigms*. Ufa : BGU, 2021. s. 127 – 144. ISBN 978-5-7477-5379-2.

JAVORČÍKOVÁ, J. 2021c. *Transdisciplinárny fenomén kultúrnej pamäti a jej význam vo výučbe cudzích jazykov*. In *NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Roč. 12, č. 2, 2021. s. 8 – 22. ISSN 1338-0583.

JAVORČÍKOVÁ, J. – MISTRÍK, E. 2023. *The Cultural Memory of European Cities. Semiotic Analysis of Urban Identity in English City-motivated Phraseology*. Köln : Kirsch-Verlag, 2023. 223 s.

Krátky slovník slovenského jazyka 4. [cit. 2023-08-09]. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/?d=kssj4>

- KUBICKI, P. et. Al. 2020. *The European Capital of Culture 2016 Effect: How the ECOC Competition Changed Polish Cities*. Berlin : Peter Lang, 2020. 222 s. ISBN 978-3-631818-78-7.
- LEOPOLD, A. 1949. *A Sand County Almanac and Sketches Here and There*, Oxford : Oxford University Press, 1949, 48 s.
- LOWENTHAL, D. 1985. *The Past is a Foreign Country*. Cambridge : Cambridge University Press, 1985. 489 s. ISBN 978-0521294805
- LYNCH, K. 1960. *The Image of the City*. Cambridge: MIT, 1960. 194 s. ISBN 0-262-62001-4.
- MACDONALD, S. 2013. *Memorylands. Heritage and Identity in Europe Today*. New York : Routledge, 2013. 293 s. ISBN 978-0-415-45334.
- MAGNASON, A. S. 2019. *O čase a vode*. Bratislava: Absynt, 2019. 321 s. ISBN 978-80-8203-416-8.
- MACH, E. – KUBICKI, P. 2022. *European Cities in the Process of Constructing and Transmitting European Cultural Heritage*. Krakow : KA, 2022. 212 s. ISBN 978-83-8138-669-2.
- MANCUSO, F. – KOWALSKI, K. 2007. *Squares of Europe, Squares for Europe*. Krakow : Jagelovská univerzita, 2007. 239 s. ISBN 978-83-233-2404-1.
- NORA, P. 1989. *Between Memory and History: les lieux de mémoire*. In *Representations* 26, s. 7 – 25.

- NORBERG-SCHULZ, CH. 2010. *Genius loci. Krajina, miesto, architektura*. Praha : Dokořán, 2010. 220 s. ISBN 978-80-7363-303-5.
- NUVOLATI, G. 2009. *Le flâneur dans l'espace urbain*. In *Géographie et culture*, no. 70, 2009. [cit. 2023-08-14]. Dostupné na: <https://journals.openedition.org/gc/2167#tocto2n5>
- OEVERMANN, H. et. Al. 2015. *Industrial Heritage Sites in Transformation*. New York : Routledge, 2015. 221 s. ISBN 978-0-8153-4700-2.
- OGAWA, Y. 2021. *Ostrov bez pamäti*. Bratislava : Lindeni, 2021. 262 s. ISBN 978-80-566-2316-9.
- PECNÍKOVÁ, J. – KREŠÁKOVÁ, V. 2022. *The cultural landscape and the transformation of cultural heritage*. In *European cities in the process of constructing and transmitting European cultural heritage*. Kraków : Księgarnia akademicka publishing, 2022. s. 57 – 86. ISBN 978-83-8138-669-2.
- PECNÍKOVÁ, J. – PEVČÍKOVÁ, J. 2021. *Video game as a simulated cultural landscape* (kapitola 8). Ufa : BGU 2021. s. 145-177. ISBN 978-5-7477-5379-2.
- PECNÍKOVÁ, J. – SLATINSKÁ, A. 2013. *Úloha pôvodnej a modernej architektúry pri estetizácii verejného priestoru*. In *Espes*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2013. Roč. 2, č. 1 (2013), s. 1 – 6. ISSN 1339-1119.
- PECNÍKOVÁ, J. – SLATINSKÁ, A. 2014. *The role of historical and modern architecture in aestheticization*

of public space. In: *Esthétiques de la ville : équipements et usages*. Paríž : L'Harmattan, 2014. s. 27 – 37. ISBN 978-2-343-02960-3.

PECNÍKOVÁ, J. – SLATINSKÁ, A. 2015. *The historical and modern architecture in aesthetic and symbolic metamorphosis over time*. In *Symbols of contemporary culture*. Kraków : Księgarnia Akademicka, 2015. s. 175-184. ISBN 978-83-7638-680-5.

PECNÍKOVÁ, J. 2016. *Historické pamiatky ako neoddeliteľná časť našej súčasnosti / Historical sites as an integral part of our present*. In *Živá kultúra a pamiatky*. Bratislava : Via Cultura, Inštitút pre kultúrnu politiku, 2016. s. 61 – 76. ISBN 978-80-972562-2-7.

PECNÍKOVÁ, J. 2017. *Aktívne občianstvo: európske či lokálne?* Banská Bystrica : DALI BB, 2017. 140 s. ISBN 978-80-8141-143-4.

PECNÍKOVÁ, J. 2018. *Koncept postmemory v príbehu kultúrnej krajiny (Podborová-Zvolen)/ Concept of postmemory in story of cultural landscape (Podborová-Zvolen)*. In *Skúsenosť inakosti = Experience of otherness : osobná a politická identita v kultúre, literatúre, preklade a humanitných vedách*. Bratislava : Z-F LINGUA, 2018. s. 83 – 92. ISBN 978-80-8177-050-0.

PECNÍKOVÁ, J. 2020. *Paríž z pohľadu kultúry, reálií a literatúry*. In *Mestá a ich príbehy : európska učebnica o kultúrnych tradíciách*. Banská Bystrica : Univerzita

Mateja Bela v Banskej Bystrici, Filozofická fakulta, 2020. s. 116 – 145. ISBN 978-80-8141-249-3

PECNÍKOVÁ, J. 2020. *Úvod do štúdia kultúr(y)*. Banská Bystrica : DALI-BB, 2020. 79 s. ISBN 978-80-8141-241-7.

PECNÍKOVÁ, J. 2021. *City public space as artistic cultural landscape* In *Rozvoj urbánnej kultúry = Development of urban culture*. Banská Bystrica : Dali-BB, 2021. s. 192 – 200. ISBN 978-80-8141-257-8.

PECNÍKOVÁ, J. 2021. *Faces of Urban Cultural Landscape*. Banská Bystrica : KOPRINT, 2021. 123 s. ISBN 978-80-969837-8-0.

PECNÍKOVÁ, J. 2021. *Introduction - Urban cultural landscape* In: *Faces of urban cultural landscape : an anthology*. Banská Bystrica : KOPRINT, 2021. s. 5 – 13. ISBN 978-80-969837-8-0.

PECNÍKOVÁ, J. 2017. *Úloha umenia pri estetizácii verejného priestoru*. In *Umenie a verejný priestor*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2017. s. 40 – 57. ISBN 978-80-223-4475-3.

PEVČÍKOVÁ, J. 2021. *Lovecraft Landscape – The Fantastic Landscape of Massachusetts, USA*. In *Faces of urban cultural landscape : an anthology*. Banská Bystrica : KOPRINT, 2021. s. 82 – 103. ISBN 978-80-969837-8-0.

PONDELÍKOVÁ, I. 2021. *London's Musical Legacy Reflected in an Iconic Freddie Mercury*. In: *Faces of urban cultural landscape : an anthology*. Banská

Bystrica : KOPRINT, 2021. s. 65 – 81. ISBN 978-80-969837-8-0.

Rada Európy. *Council of Europe Landscape Convention*. [cit. 2023-06-04]. Dostupné na:

<https://www.coe.int/en/web/landscape>

Seoul Declaration in Heritage and Metropolis in Asia and the Pacific. [cit. 2023-06-04]. Dostupné na:

<https://whc.unesco.org/en/events/405/>

SCHAMA, S. 2007. *Krajina a paměť*. Praha : Argo/Dokořán, 2007. 702 s. ISBN 978-80-7203-803-9.

SLOBODOVÁ, Z. 2022. *Rozprávanie príbehov – storytelling – ako prostriedok interkultúrnej komunikácie v oblasti cestovného ruchu*. In *Kultúrny transfer v zjednotenej Európe*. Tallin : Teadmus, 2022. s. 196 – 209. ISBN 978-9916-9704-9-2.

SMITH, J. 2010. *Marrying the Old with the New in Historic Urban Landscapes*. In *World Heritage Papers*. Paríž : Unesco, 2010. 45 – 52 s.

SMITH, N. 2011. *Gentrification, the Frontier, and the Restructuring of Urban Space*. In *Readings in Urban Theory*. Chichester : Wiley-Blackwell, 2011. s. 229 – 249. ISBN 978-0-20354304-7.

SOUKUPOVÁ, B. et. El. 2007. *Město-identita-paměť*. Bratislava : Zing Print, 2007. 112 s. ISBN 978-80-88997-40-5.

ŠTROBLOVÁ, K. 2020. *Whose Nostalgia is Ostalgia? Post-Communist Nostalgia in Central-European*

Contemporary Art. In *Bibliotekarz Podlaski* vol. 47, no. 2. s. 249.

TAYLOR, K. – XU, Q. 2019. *Challenging Landscape Eurocentrism: An Asian Perspective*. In *The Routledge Companion to Landscape Studies*. New York : Routledge, 2019. s. 311 – 328. ISBN 978-0-367-73375-9.

TAYLOR, K. 2012. *Landscape and Meaning: Context for a Global Discourse on Cultural Landscape Values*. In *Managing Cultural Landscapes*. New York : Routledge, 2012. s. 21 – 44. ISBN 978-0-415-67225-2.

TAYLOR, K. 2015. *Cities as Cultural Landscapes*. In *Reconnecting the City: The Historic Urban Landscape Approach and the Future of Urban Heritage*. Chichester : Wiley-Blackwell, 2015. s. 179 – 202, ISBN 978-1-118-38398-8.

TAYLOR, K. 2017. *Role of Research and Understanding Cultural Landscape Meaning and Values*. In *Research in Landscape Architecture: Methods and Methodology*. New York : Routledge, 2017. s. 266 – 268. ISBN 978-1-1380-2093-1.

TAYLOR, K. et al. 2015. *Conserving Cultural Landscapes*. New York : Routledge, 2015. 393 s. ISBN 978-0-8153-4691-3.

UNESCO Vienna Memorandum on World Heritage and Contemporary Architecture – Managing the Historic Urban Landscapes. [cit. 2023-08-09]. Dostupné na: <https://whc.unesco.org/en/documents/5965>

UNESCO. [online]. [cit. 2023-06-04]. Dostupné na:
https://whc.unesco.org/documents/publi_wh_papers_07_en.pdf

VAN OERS. R. 2010. *Managing Cities and the Historic Urban Landscape Initiative – an Introduction*. In *UNESCO Papers* 27, s. 7 – 17.

Pod'akovanie

Pod'akovanie za cenné rady a podporu patrí v prvom rade recenzentkám, Mgr. Jozefe Pevčíkovej, PhD., absolventke doktorandského štúdia v odbore estetika na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre a Mgr. Ivane Pondelíkovej, PhD. z Univerzity Cyrila a Metoda v Trnave, ktoré priniesli do textu mnohé cenné poznatky a zlepšenia.

Okrem toho d'akujem aj vedúcej projektu VEGA doc. PaedDr. Jane Javorčíkovej, PhD., za to, že ma priviedla k nápadu napísať túto knihu.

Rovnako d'akujem za trpezlivosť pri jazykovej korektúre textu doc. PhDr. Anite Hut'kovej, PhD.

A v neposlednom rade d'akujem za podporu svojej rodine.

JP

O autorke

PhDr. Jana Pecníková, PhD. pracuje na Filozofickej fakulte UMB, kde pôsobí ako členka Katedry romanistiky UMB. Špecializuje sa na francúzsku kultúru, ako aj na výskum kultúrnych identít, kultúrnej krajiny a interkultúrnej komunikácie. K danej problematike publikovala vedecké a odborné štúdie v domácich a zahraničných periodikách a zborníkoch. Je spoluautorkou vysokoškolskej učebnice *Francúzska kultúrna identita v obrazoch a textoch*, ako aj vedeckej monografie *Jazyk – kultúra – identita. Vybrané aspekty interkultúrnej identity*. Na Katedre romanistiky vedie kurzy zamerané na francúzsku kultúru, spoločnosť a umenie, ako aj kurz interkultúrnej komunikácie.

Bola vedúcou projektu KEGA č. 033UMB-4/2018 (2018-2020) s názvom *Inovatívne metódy vo výučbe kultúrnych štúdií*. V rokoch 2019-2022 viedla projekt Erasmus+ 611357-EPP-1-2019-1-SKEPPJMO-MODULE *Jean Monnet Module: Cultural Transfer in the United Europe: differences, challenges and perspectives* (CULTUrE), zameraný na zavedenie nových kurzov a organizáciu vedeckých podujatí, ktoré rozvíjajú možnosti kultúrneho transferu v EÚ.

Menný register

A

Ananiadou-Tzimopoulou, **80**

B

Botton, **49**

C

Cruz, **29**

G

Gehl, **90**

H

Halbwasch, **27**

Hirsch, **43**

J

Javorčíková, **9, 23**

K

Kubicki, **52, 62, 63**

L

Lennon, **11**

Lowenthal, **71**

Lynch, **56**

M

Macdonald, **27**

Magnason, **60**

Mancuso-Kowalski, **80, 82**

Mistrík, **23**

N

Nora, **26, 65, 66**

Norberg-Schulz, **20, 52**

Nuvolati, **54**

O

Ogawa, **30, 32**

P

Park, **53**

Pecníková, **1, 76, 101, 104**

Pevčíková, **1, 76, 104**

Pondelíková, **1, 9, 104**

S

Schama, **18, 51**

Slobodová, **66**

Smith, **58**

Soukupová, **50**

T

Taylor, **5, 11, 12, 15**

V

Van Oers, **47**

Mesto, miesto a pamäť v kultúrnej krajine

Vedecká monografia

Autorka:

PhDr. Jana Pecníková, PhD.

 <https://orcid.org/0000-0002-6596-5685>

Recenzentky:

Mgr. Jozefa Pevčíková, PhD.

Mgr. Ivana Pondelíková, PhD.

Návrh obálky: PhDr. Jana Pecníková, PhD.

(Použitá fotografia je z FRAC Bretagne v Rennes,
zdroj: archív JP)

Jazyková úprava: doc. PhDr. Anita Huťková, PhD.

Rozsah: 105 strán

Formát: A5

Vydanie: prvé

Miesto vydania: Banská Bystrica

Rok vydania: 2023

Vydavateľ: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity

Mateja Bela v Banskej Bystrici

Edícia: Filozofická fakulta

ISBN 978-80-557-2069-2

DOI <https://doi.org/10.24040/2023.9788055720692>